

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ

Є. В. Болотіна

В. Б. Мішура

СОЦІОЛОГІЯ

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ — 2007

УДК 316(075.8)

ББК 60.5я73

Б 79

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 14/18.2 — 1618 від 09.10.2003)*

Рецензенти:

Гребеньков Геннадій Васильович — проректор Донецької юридичної академії, начальник кафедри «Кримінологія і юридична соціологія», доктор філософських наук, професор;

Кононенко Тетяна Валентинівна — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов;

Лузан Анатолій Олександрович — завідувач кафедри «Філософія і соціально-політичні науки» Донбаської державної машинобудівної академії, доктор філософських наук, професор.

Болотіна Є. В., Мішура В. Б.

Б 79 Соціологія: Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 128 с.

ISBN 978-966-364-440-0

У посібнику наведені завдання до ділових ігор з курсу «Соціологія». Методичні рекомендації містять завдання до самостійної роботи студентів, тести та реферати. У методичних поясненнях відображено інструментарій проведення соціологічних досліджень, наведені приклади оформлення анкет, бланків інтерв'ювання та розрахункові формули, необхідні для проведення експерт-опитування.

ISBN 978-966-364-440-0

© ДДМА, 2007

© Болотіна Є. В., Мішура В. Б., 2007

© Центр навчальної літератури, 2007

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Тематичний розклад дисципліни	5
2. Плани семінарських занять	10
3. Організація самостійної роботи студентів	18
3.1. Методичні рекомендації до підготовки рефератів	19
3.2. Методичні рекомендації до роботи із ситуаційними вправами («case study»)	21
4. Практичні зауваження щодо проведення занять з використанням кейсів	27
4.1. Кейс «Конфлікт»	27
4.2. Кейс «Відеотренінг спілкування»	31
5. Методичні рекомендації щодо проведення соціологічного опитування ..	35
6. Методичні рекомендації щодо проведення соціометричного дослідження в групі	39
7. Тести для самоконтролю знань	48
8. Інструментарій по проведенню опитування	59
9. Сценарій проведення фокус-групи	96
10. Перелік питань для підготовки до заліку	99
Список літератури за курсом	101
Предметний покажчик	104
Роздавальний матеріал за курсом «Соціологія»	117

ВСТУП

У сучасному суспільно-політичному житті фігура соціолога вже стала необхідним елементом, без якого суспільство не зможе нормально розвиватися. Суспільство, як і людина, схильне до здорового способу життя, але в стані хвороби єдиним «доктором», здатним поставити діагноз, є соціолог.

В Україні, що обрала шлях демократичних реформ із метою побудови правової соціальної держави, соціологія поступово займає міцні позиції в справі вивчення соціальних відносин. Це особливо важливо, якщо пам'ятати, яку грандіозну і масштабну задачу вирішує український народ, що намагається ліквідувати наслідки тоталітаризму і формувати ринкову економіку.

Засвоєння студентами вищих навчальних закладів основ соціологічної науки дозволить їм упевнено використовувати в майбутньому не тільки професійні, а й громадянські обов'язки.

На основі запропонованого методичного посібника студенти денної і заочної форм навчання можуть самостійно осягати основи соціологічних знань. Методичний посібник призначений для студентів, які вивчають курс «Соціологія». Якість засвоєння курсу «Соціологія» істотно залежить від наявності у студентів глибоких знань з дисциплін «Філософія», «Економічна теорія» та ін.

Мета методичного посібника до вивчення курсу «Соціологія» полягає у тому, щоб виробити у студентів правильне розуміння соціальних явищ на підставі економічного світогляду; сформулювати соціальне мислення, розуміння соціальних проблем, джерел їхнього виникнення і можливих шляхів їх розв'язання дозволу; допомогти студентам освоїти досягнення, які накопичені соціологічною наукою, з метою наступного використання для всебічного удосконалювання життєдіяльності суспільства в цілому й окремих соціальних груп.

1. ТЕМАТИЧНИЙ РОЗКЛАД ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Соціологія як наука

Мета, об'єкт і предмет соціології. Структура й основні функції соціології. Фундаментальний і прикладний, теоретичний і емпіричний рівні соціології. Мікро- та макросоціологічний рівні досліджень. Соціологічні дослідження як інструмент пізнання соціальної реальності.

Методологія соціології. Методи соціального пізнання. Принципи вивчення соціальних процесів: об'єктивність, історизм, системний підхід. Соціальні закони: загальні і специфічні.

Місце соціології в системі суспільних і гуманітарних наук. Взаємозв'язок соціології з філософією, історією, політекономією, психологією й іншими суспільними, гуманітарними й економічними науками. Соціальна філософія. Соціальна психологія.

Спеціальні соціологічні теорії: соціологія праці і управління, економічна соціологія, соціологія політики, соціологія родини, соціологія особистості, соціальна екологія. Категоріальний апарат соціології. Поняття «соціальні зв'язки», «соціальні спільності», «соціальні явища», «соціальні процеси». Співвідношення понять «соціальне» і «суспільне». Соціальні відносини.

Тема 2. Історія виникнення і розвитку соціології

Передумови виникнення соціології. Етапи розвитку соціології.

Розвиток соціальних знань у Давньому світі. Міфологія як спосіб відображення соціальної реальності. Джерела пізнання соціальних явищ у творчості Демокріта, Платона, Аристотеля. Емпіричні дослідження в Давньому Римі.

Соціальні знання епохи Середньовіччя і Відродження, соціальні утопії Томаса Мора і Томмазо Кампанелла. Вчення Н. Макіавеллі. Теорія природного права і суспільного договору Г. Гроція, Т. Гоббса, Б. Спінози. Класичний період становлення соціології. О. Конт як засновник соціології. Позитивізм, соціальна статика і соціальна динаміка О. Конта. Натуралізм у соціологічній думці XIX — початку XX століття: географічна школа Л. Мечникова, С. Соловйова, В. Ключевського. Школи: органіцизм, соціальний дарвінізм, расово-антропологічна

школа: Г. Спенсер, П. Ф. Лілієнфельд, А. І. Стронін, А. Шеффле, Л. Гумплович. Соціальна теорія марксизму.

Психологічні школи в соціології. Концепція «психології юрби» Г. Лебона. Теорія малих груп і «дзеркального Я» Ч. Кулі. Теорія інстинктів соціальної поведінки У.Мак-Дугала.

Формальна соціологія кінця XIX — початку XX століття: Ф. Теніс, Г. Зіммель. Розуміюча соціологія М. Вебера. Типологія суспільних форм Е. Дюркгейма.

Основні напрями сучасної західної соціології.

Формування соціологічної думки в Україні. Вплив західної соціології на розвиток наукової думки в Україні. Теорія плюралізму М. Ковалевського; соціально-історичні погляди М. Костомарова; М. П. Драгоманов про еволюцію і революцію. Використання соціологічного методу Е. Дюркгейма українським ученим М. Грушевським. Сучасна українська соціологія.

Тема 3. Суспільство як соціальна система

Соціальна структура суспільства.

Соціологічні уявлення про суспільство. Системний підхід до вивчення суспільства. Суспільство з позицій соціального детермінізму (К. Маркс) і функціоналізму (Г. Спенсер). Концепція суспільства в індивідуалізмі.

Виникнення суспільства. Типи суспільств. Концепція еволюційного і революційного розвитку суспільства. Концепція культурно-історичних типів Н. Я. Данилевського, П. А. Сорокіна. Соціальні спільності, їх різновиди.

Поняття соціальної структури суспільства. Марксистське вчення про класи як основні елементи соціальної структури суспільства. Сутність понять «страта», «соціальна стратифікація». Теорія соціальної мобільності П. А. Сорокіна. Типи і причини соціальної мобільності. Характерні риси стратифікації сучасного суспільства.

Тема 4. Особистість в системі суспільних відносин

Особистість. Основні поняття. Структура особистості і її компоненти (К. К. Платон, З. Фрейд, П. Сорокін). Життєва позиція. Диспозиція особистості. Основні фактори розвитку особистості.

Соціалізація особистості. Сутність поняття, агенти соціалізації. Фактори успішної соціалізації.

Соціальні ролі й особистість. Рольові концепції особистості (Ч. Кулі, Дж. Мід, А. Халлер). Соціальний статус. Соціальна роль. Соціальна поведінка. Активність. Діяльність. Вчинки (Т. Парсонс). Потреби, мотиви і їхня характеристика. Концепція класичного біхевіоризму У. Скінера. Сучасні теорії поведінки особистості (Т. Адорно, К. Корні). Девіантна поведінка.

Соціальні й особистісні цінності. Самооцінка. Самоповага. Особистісне ядро людини. Захисний механізм особистості.

Тема 5. Конфлікт як соціальне явище

Сутність конфлікту і його генезис (Р. Осборн, К. Боулдінг, І. Ладанів та ін.). Основні поняття конфліктології: конфліктна ситуація, опоненти, об'єкт і мотив конфлікту, інцидент.

Типологія конфліктів: ділові й емоційні, цілеспрямовані і нецілеспрямовані; K^{++} , K^{+-} , K^{--} , соціальні, внутрішньоособистісні.

Діагностика конфліктів. Фази розвитку конфлікту за Х. Броделем. Зміст стадій конфлікту. Потенційна опозиція. Причини (комунікації, структури, особисті підставні) конфлікту і їхня оцінка. Пізнання і персоналізація. Сприйняття і відчуття конфлікту. Відкритий конфлікт. Гострота і тривалість конфлікту. Стратегії поведінки в конфлікті. Їхня характеристика, результати. Сітка Томача-Кілмена. Результат. Методи вирішення конфліктів. Наслідки. Етапи вирішення конфліктів. Рекомендації медіаторів щодо керування конфліктами.

Тема 6. Економічна соціологія. Соціологія праці і управління

Економічна соціологія, соціологія праці і соціологія управління як спеціальні соціологічні теорії. Предмет як специфічна сфера досліджень кожної з трьох наук. Цілі, задачі і функції економічної соціології, соціології праці і управління.

Економіка як соціальний інститут. Історія розвитку економічної соціології. Соціальний механізм функціонування і розвитку економіки. Структура економіки як соціального інституту: економічна свідомість, економічна поведінка, економічні відносини та ін. Напрями соціологічного дослідження економічної свідомості і поведінки різних соціальних груп.

Праця як соціальний процес. Специфіка соціологічного підходу до дослідження трудових відносин. Структура соціології праці: соціальні закономірності взаємодії людей із засобами і предметами праці; комплекс відносин людини і колективу до праці; соціальна організація підприємства. Ефективна трудова поведінка. Стимулювання і мотивація ефективної праці. Задоволеність працею.

Управління як соціальна технологія. Концепції управлінського впливу: теорії X, Y, Z. Влада і лідерство. Ефективність керівництва. Управлінське спілкування.

Тема 7. Методологія і методика емпіричного соціологічного дослідження

Етапи соціологічного дослідження. Постановка проблеми. Характеристики проблеми: сутність, організаційне чи фізичне перебування, відкритість проблеми, зацікавлені особи, абсолютна і відносна величина, тимчасові рамки, тенденції. Програма дослідження, її структура. Мета і задачі дослідження. Визначення предмета й об'єкта дослідження. Інтерпретація й операціоналізація понять. Висування і перевірка гіпотез. Робочий план дослідження і підготовка виконавців.

Вибірковий метод у соціологічному дослідженні. Види вибірки. Обґрунтування вибірки. Репрезентативність. Способи побудови вибірки.

Методи збирання соціологічної інформації. Аналіз документів. Класифікація документів. Методи аналізу документів. Проблеми якості документальної інформації. Спостереження: види, програма, підготовка спостерігача. Опитування. Критерії якості даних опитування. Анкетування й інтерв'ю як різновиди опитування. Соціометричне дослідження: мета, методика, обробка й інтерпретація даних. Експеримент.

Аналіз даних і узагальнення результатів соціологічного дослідження. Шкалювання як спосіб виміру соціологічних характеристик. Оформлення звіту про дослідження.

Тема 8. Соціологія культури

Культура і суспільство. Риси культури. Артефакти. Матеріальна і духовна культура.

Базисні елементи культури: цінності, нормативна система культури. Функції культури в суспільстві. Звичай. Моральні норми. Інституціональні норми. Закони. Традиції.

Культурні елементи і комплекси. Субкультура і контркультура. Народна й елітна культура. Масова культура. Форми прояву культури в житті людини. Етноцентризм. Культурний релятивізм.

Походження культури. Здатність до навчання. Мова і символічні комунікації. Розвиток культури. Теорія еволюційного розвитку культури. Поширення культури.

2. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Соціологія як наука

1. Сутність соціології як суспільної науки. Мета науки.
2. Об'єкт і предмет соціології. Труднощі, пов'язані з визначенням предмета науки.
3. Категоріальний апарат соціології.
4. Рівні соціологічного знання.
5. Класифікація методів соціального пізнання.
6. Зв'язок соціології з іншими (суспільними, гуманітарними, економічними) науками.
7. Функції соціології.
8. Спеціальні соціологічні теорії.

Література

1. Вебер М. Основные социологические понятия // М. Вебер: Избр. произведения. — М.: Политиздат, 1990. — С. 601–628.
2. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. — М.: Мысль, 1991. — С. 391–566.
3. *Краткий* словарь по социологии / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. — М.: Политиздат, 1989. — 479 с.
4. Маркович Д. Ж. Общая социология: Учебник: Пер. с сербского. — М.: Гуманист. изд-во «Центр ВЛАДОС», 1998 — 432 с.
5. Руткевич М. Н. О предмете социологической науки: три методологических вопроса // Социологические исследования. — 1991. — № 7. — С. 25–37.
6. Сорокин П. А. Человек, цивилизация, общество. — М.: Политиздат, 1992. — 544 с.
7. Социология / Под ред. Г. В. Осипова, Ю. П. Коваленко, Н. И. Щипанова, Р. Г. Яновского. — М.: Мысль, 1990. — 447 с.
8. *Социология*: Наука об обществе: Учебное пособие / Под общ. ред. проф. В. П. Андрущенко, проф. Н. И. Горлача. — Харьков: Институт востоковедения и международных отношений. Харьковский коллегіум. Кафедра истории, философии и политических наук, 1996. — 688 с.
9. Ядов В. А. Размышления о предмете социологии // Социологические исследования. — 1990. — № 2. — С. 3–17.

Тема 2. Історія виникнення і розвитку соціології

1. Основні віхи становлення соціологічних навчань у Давньому світі. Передісторія соціології.
2. Історичні передумови виникнення соціології.
3. Сутність поглядів М. Макіавеллі на людину, владу, державу. Макіавеллізм.
4. Розвиток соціологічної думки в середні століття й епоху Відродження.
5. Соціологія О. Конта.
6. Натуралізм у соціологічній думці XIX–XX ст.
7. Соціальна теорія К. Маркса.
8. Психологічні школи в соціології: Ч. Кулі, Г. Лебон, З. Фрейд.
9. Формальна школа соціології: Е. Дюркгейм, М. Вебер, Ф. Теніс, Г. Зіммель.
10. Історія розвитку соціології в Україні.
11. Сучасні школи соціології.

Література

1. *Захарченко М. В.* Історія соціології від античності до початку XX ст. / М. В. Захарченко, О. І. Погорілий. — К.: Либідь, 1993. — 335 с.
2. *Макиавелли Николо.* Государь: Пер. с итал. — Харьков: Фолио, 1998. — 656 с.
3. *Баранов Г. С.* Модели и метафоры в социологии Карла Маркса // Социологические исследования. — 1992. — № 6. — С. 128–143.
4. *Вебер М.* Объективность социально-научного и социально-политического познания // Избранные произведения. — М.: Прогресс, 1990. — 804 с.
5. *Кампанелла Г.* Город Солнца. — М.: АН СССР, 1954. — 227 с.
6. *Мор Г.* Утопия. — М.: Наука, 1978. — 415 с.
7. *Психологическая социология* // История буржуазной социологии первой половины XX в. — М.: Наука, 1979. — 306 с.
8. *Современная западная социология.* Словарь. — М.: Политиздат, 1990. — 432 с.
9. *Американская социология:* перспективы, проблемы, методы. — М.: Прогресс, 1972. — 392 с.
10. *Социология:* Наука об обществе: Учебное пособие / Под общ. ред. проф. В. П. Андрущенко, проф. Н. И. Горлача. — Харьков:

Институт востоковедения и международных отношений. Харьковский колледжум. Кафедра истории, философии и политических наук, 1996. — 688 с.

Тема 3. Суспільство як соціальна система

1. Виникнення суспільства.
2. Теоретичні основи соціального детермінізму К. Маркса і функціоналізму Г. Спенсера.
3. Концепції виникнення і розвитку суспільства (культурно-історичні типи М. Я. Данилевського і П. А. Сорокіна).
4. Природа і значення нерівності як основи соціальної структури суспільства.
5. Компоненти нерівності за М. Вебером: багатство, престиж і влада.
6. Соціальна структура суспільства: сутність поняття, природа виникнення; причини утворення соціальних спільностей і груп.
7. Механізм відтворення соціальної структури суспільства.
8. Марксистське вчення про класову структуру суспільства.
9. Теорії соціальної стратифікації.
10. Соціальна мобільність П. А. Сорокіна.
11. Характерні риси стратифікації сучасного українського суспільства.

Література

1. *Барбер Б.* Структура социальной стратификации и тенденции социальной мобильности // Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы. — М.: Прогресс, 1972. — С. 235–248.
2. *Гидденс Э.* Стратификация и классовая структура // Социологические исследования. — 1992. — № 11. — С. 107–121.
3. *Радугин А. А.* Социология: курс лекций / А. А. Радугин, К. А. Радугин. — М.: Изд-во «Центр», 1996. — 208 с.
4. *Рывкина П. В.* Социальная структура общества как регулятор развития экономики // Экономическая социология и перестройка / Общ. ред. Т. И. Заславской и Р. В. Рывкиной. — М.: Инфра-М, 1989. — С. 60–89.
5. *Смелзер Н.* Социология. — М.: Феникс, 1994. — 688 с.
6. *Сорокин П. А.* Социальная стратификация и мобильность // Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество. — М: Политиздат, 1992. — С. 295–424.

7. *Социология*: Наука об обществе. Учебное пособие / Под общ. ред. проф. В. П. Андрущенко, проф. Н. И. Горлача. — Харьков: Институт востоковедения и международных отношений. Харьковский колледжиум. Кафедра истории, философии и политических наук, 1996. — 688 с.

8. *Соціологія*: посібник для студентів / За ред. В. Г. Городяненка — Київ: вид. центр «Академія», 1999. — 384 с.

Тема 4. Особистість у системі суспільних відносин

1. Сучасні наукові концепції формування людської особистості. Їхній основний зміст і розходження.
2. Фактори, що впливають на формування особистості людини.
3. «Географічний підхід» до вивчення особистісних рис людини.
4. Вплив культури на розвиток особистості. Модальна особистість.
5. Процес соціалізації особистості, його стадії.
6. Поведінкові типи особистості,
7. Рольова концепція особистості.
8. Характеристика особистісного ядра людини.

Література

1. *Андреева Г. М.* Социальная психология. — М.: Аспект Пресс, 1998 — 376 с.
2. *Годфруа Ж.* Что такое психология. — М.: Терра, 1992. — Т. I. — 314 с.
3. *Здравомыслов А. Г.* Потребности, интересы, ценности. — М.: Мысль, 1986. — 156 с.
4. *Кон И. С.* Социология личности. — М: Политиздат, 1967. — 383 с.
5. *Кравченко А. И.* Социология. — М.: Логос, 1999. — 212 с.
6. *Леонтьев А. Н.* Деятельность, сознание, личность. — М.: Политиздат, 1977. — 304 с.
7. *Психология личности.* Тексты лекций. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. — 287 с.
8. *Фрейд З.* «Я» и «Оно»: Труды разных лет. — Тбилиси: Мцхета, 1991. — 170 с.

Тема 5. Конфлікт як соціальне явище

1. Конфлікт: сутність поняття, типи, функції.
2. Стадії розвитку конфлікту.
3. Класифікація причин соціальних і трудових конфліктів.
4. Суб'єкти конфлікту. Поводження конфліктуючих сторін.
5. Моделі розв'язання конфлікту. Методи розв'язання конфлікту з позиції керівника.
6. Соціальні, економічні і психологічні наслідки конфлікту.

Література

1. *Гурков И. Б.* Проблемы теории конфликта в современной научной литературе: Аналитический обзор // Известия АН СССР. Серия «Экономика». — М.: Наука, 1991. — № 1. — С. 131–144.
2. *Дементьев И. И.* Жить без конфликтов // Социалистический труд. — 1991. — № 11. — С. 98–105.
3. *Ермолаева Е. П.* Конфликт в деловом отношении // Управление персоналом. — 1996. — №11(5). — С. 18–23.
4. *Запрудский Ю. Г.* Внутри конфликта // Социологические исследования. — 1993. — № 7. — С. 51–57.
5. *Калашиников Д. В.* Переговорный метод управления конфликтами // Социс, — 1998. — № 5. — С. 105
6. *Кравченко А. И.* Социология: Учебник для студентов. — М.: Логос, 1999. — 368 с.
7. *Краткий словарь по социологии* / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. — М.: Политиздат, 1989. — 479 с.
8. *Лефевр В.* Конфликтующие структуры. — М.: Советское радио, 1973. — 159 с.
9. *Макаров С. Ф.* Разрешение конфликта // ЭКО. — 1989. — № 7. — С. 12–23.
10. *Мастенбрук У.* Управление конфликтными ситуациями и развитие организации. — М.: ИНФРА— М, 1996. — 256 с.
11. *Скотт Дж.* Конфликты. Пути их преодоления, — К.: Внешторгиздат, 1991. — С. 21–52, 95–114, 166–181.
12. *Фишер Р., Юри У.* Путь к согласию или переговоры без поражений. — М.: Наука, 1992 — 155 с.

Тема 6. Економічна соціологія. Соціологія праці і управління

1. Предмет, мета, задачі, функції й основні напрями економічної соціології.
2. Предмет, мета, задачі, функції і структура соціології праці.
3. Предмет, мета, задачі, функції і напрями соціології управління.
4. Історія розвитку соціолого-економічних досліджень.
5. Економіка як соціальний інститут.
6. Економічна свідомість, економічна поведінка, економічні відносини.
7. Праця як соціальний процес. Стимулювання і мотивація ефективної трудової поведінки. Задоволеність працею.
8. Концепції управлінського впливу. Стили керівництва.
9. Соціальні фактори ефективного управління. Управлінське спілкування.

Література

1. *Верховин В. И.* Затратно-компенсационные модели трудового поведения // Социологические исследования. — 1993. — № 2. — С. 108–117.
2. *Верховин В. И.* Феномен предпринимательского поведения // Социологические исследования. — 1995. — № 8. — С. 62–68.
3. *Веселов Ю. В.* Экономическая социология: история идей. — СПб.: Нева, 1995. — 272 с.
4. *Дворецкая Г. В.* Социология труда / Г. В. Дворецкая, В. П. Махнарылов. — К.: Вища школа, 1990. — 352 с.
5. *Дворецкая Г. В.* Социология труда / Г. В. Дворецкая, В. П. Махнарылов. — М.: Высшая школа, 1989. — 304 с.
6. *Дорин А. В.* Экономическая социология: Учеб. пособие. — Минск: ИП «Экоперспектива», 1997. — 254 с.
7. *Заславская Т. И.* Социология экономической жизни: Очерки теории / Т. И. Заславская, Р. В. Рывкина. — Новосибирск: Наука, 1991. — 446 с.
8. *Кравченко А. И.* Прикладная социология и менеджмент. — М.: МГУ, 1995. — 208 с.
9. *Кравченко А. И.* Социология Макса Вебера: труд и экономика. — М.: Наука, 1997. — 208 с.

10. *Краткий словарь по социологии* / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. — М.: Политиздат, 1989. — 479 с.

11. *Смелзер Н.* Социология экономической жизни // Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы / Под ред. Г. В. Осипова. — М.: Прогресс, 1972. — С. 188–203.

12. *Удальцова М. В.* Социология управления. — М.: Инфра-М; Новосибирск: НГАЗИУ, 1999. — 144 с.

Тема 7. Методологія і методика емпіричного соціологічного дослідження

1. Характеристика етапів конкретного соціологічного дослідження.
2. Призначення і структура програми соціологічного дослідження.
3. Підготовчий етап соціологічного дослідження: мета, задачі, предмет і об'єкт дослідження.
4. Постановка проблеми. Характеристики проблеми.
5. Вибірка: призначення, види, обґрунтування, способи побудови. Репрезентативність.
6. Аналіз документів: види, призначення, достоїнства, недоліки.
7. Спостереження: види, сфера застосування, достоїнства, недоліки.
8. Опитування: види, сфера і мета застосування. Особливості методики. Соціометричне опитування.
9. Зміст заключного етапу соціологічного дослідження.

Література

1. *Радугин А. А.* Социология: курс лекций / А. А. Радугин, К. А. Радугин. — М.: Центр, 1996. — 208 с.

2. *Дикарева А. А., Мирская М. И.* Социология труда. — М.: Высшая школа, 1989. — С. 59–89.

3. *Рабочая книга социолога* / Под ред. Г. В. Осипова. — М.: Наука, 1983. — 476 с.

4. *Ядов В. А.* Социологическое исследование: методология, программа, методы. — М.: Наука, 1987. — 248 с.

5. *Смелзер Н.* Социология. — М.: Феникс, 1984. — С. 638–649.

6. *Краткий словарь по социологии* / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. — М.: Политиздат, 1989. — 479 с.

Тема 8. Соціологія культури

1. Загальне поняття культури як сукупності досягнень суспільства і її рис.
2. Співвідношення категорій суспільства, система діяльності, культура.
3. Структура культури. Її базисні елементи.
4. Форми і різновиди культури.
5. Функції культури.
6. Значення мови для людської культури.
7. Основні положення еволюціоністської теорії розвитку культури.

Література

1. *Годфруа Ж.* Что такое психология. — М., 1992. — 314 с.
2. *Давыдов Ю. К.* Социология контркультуры. — М.: Наука, 1980. — 196 с.
3. *Краткий* словарь по социологии / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. — М.: Политиздат, 1989. — 479 с.
4. *Левада Ю.* Статьи по социологии. — М.: Наука, 1993. — 186 с.
5. *Моль А.* Социодинамика культуры. — М.: Прогресс, 1993. — 204 с.
6. *Смелзер Н.* Социология. — М.: Феникс, 1994. — 688 с.

3. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Форми організації самостійної роботи студентів та індивідуальної роботи зі студентами (для студентів денної форми навчання) подано у табл. 1.

Таблиця 1

Номер форми	Форми СРС і ІРС		Форми контролю	
	Позааудиторна робота	Індивідуальна робота з викладачем	Аудиторний контроль викладача	Самоконтроль студентів
1	2	3	4	5
1	Підготовка до семінару	Консультації: – індивідуальні; – групові (розгляд типових питань)	Програмований контроль: тести; усне опитування, обговорення	Тестування
2	Самостійне вивчення окремих тем	Консультації	Колоквіум Експрес-опитування	Тестування
3	Підготовка реферату	Узгодження плану і списку літературних джерел Рецензування	Захист (виступ)	Опитування
4	Робота з літературою за курсом	Співбесіда	Вибірковий	Оформлення тез (висновків)
5	Проведення соціометричного дослідження	Консультації, обговорення методики	Захист на семінарі. Обговорення й інтерпретація результатів	Оформлення аналітичного звіту (резюме)
6	Робота із ситуаційними вправами (кейсами)	Консультації	Презентація	Обґрунтування обраного варіанта рішення
7	Проведення опитування за заданою темою (анкетування, інтерв'ю)	Узгодження програми дослідження. Твердження анкети (програми, інтерв'ю)	Обговорення результатів	Оформлення аналітичного звіту (резюме)

3.1. Методичні рекомендації до підготовки рефератів

Одним з видів самостійної роботи студентів є підготовка реферату.

Реферат покликаний показати знання студентів основних категорій сучасної соціології, найбільших соціологічних шкіл, відповідних публікацій. При оцінці реферату особливе значення буде надаватися самостійності мислення, новим прикладам, проробленню книг і публікацій, що не входять до рекомендованого списку літератури.

При роботі з першоджерелами варто уникати прямого конспектування тексту, а зосередити увагу на коментуванні, тобто на викладі власних поглядів щодо розглянутого матеріалу. Однак цитування (оформлене посиланнями) також може використовуватися для аргументації чи формулювання думки автора.

Реферат повинний мати чітку структуру. Початок реферату — план, що складається з розділів і підрозділів, які відповідають заголовкам і підзаголовкам у тексті. За змістом (планом) йде вступ: постановка мети, задач, визначення меж дослідження теми. Основна частина за етапами розкриває тему реферату. Наприкінці оформляються висновки, показуються напрями подальшого розвитку теми. Завершується реферат списком використаних джерел (оформленим за встановленим порядком).

Під час роботи над рефератом передбачається консультування викладача: обговорення напряму наукового пошуку, узгодження плану (змісту) та ін. Реферат, прорецензований викладачем, виноситься до захисту і обговорення в аудиторії.

Обсяг реферату — 10–12 сторінок.

Тема реферату вибирається (за бажанням) із пропонованої тематики. За узгодженням з викладачем можливе самостійне формулювання теми.

Тема рефератів

1. Роль і функції соціології в суспільстві.
2. Сучасні дискусії про предмет соціології.
3. О. Конт як засновник позитивної соціології.
4. Конкуренція функціоналізму і теорії конфліктів.
5. Соціокультурний підхід до аналізу суспільства.
6. Соціальна теорія народництва.
7. Розвиток соціальних знань у Давньому світі.

8. Міфологія як засіб відбиття соціальної реальності.
9. Соціальні знання епохи Середньовіччя і Відродження.
10. Сутність поглядів М. Макіавеллі на людину, владу, державу. Макіавеллізм.
11. Поняття суспільства. Суспільство і природа. Взаємодія основних сфер громадського життя.
12. Стратифікація і класова структура суспільства.
13. Демократія і суспільний розвиток.
14. Теорії соціальної мобільності і тенденції її розвитку у сучасному суспільстві (на прикладі України).
15. Ознаки маргінального суспільства.
16. Суспільна думка: сучасний стан, ресурси і деякі аспекти механізмів масового впливу.
17. Жінка в суспільстві.
18. Соціальні проблеми розвитку сучасного українського суспільства.
19. Студентство і його соціальна роль у житті суспільства.
20. Характерні риси стратифікації сучасного українського суспільства.
21. Політика як соціальний інститут.
22. Сім'я як соціальний інститут. Проблеми усталеності шлюбу.
23. Соціальна політика держави.
24. Традиції розвитку сучасної релігії.
25. Функції освіти як соціального інституту.
26. Наука і якісне відновлення суспільства.
27. Універсально-історичні закони ієрархії. Управлінська еліта і закрита група.
28. Функції внутрішніх правил організації.
29. С. Н. Паркінсон про патологію організацій.
30. Бюрократія як засіб організації спільної діяльності.
31. Влада і лідерство.
32. Особистість як продукт суспільно-історичного розвитку.
33. Особистість: проблеми соціалізації.
34. Процес і стадії формування особистості.
35. Соціальне пізнання особистості.
36. Етнічна самосвідомість та ідентичність.
37. Соціальний портрет підприємця.
38. Девіантна поведінка молоді.

39. Девіантна поведінка: сутність, види, механізм виникнення.
40. Природа соціального конфлікту.
41. Соціальний аспект трудових конфліктів (на прикладі шахтарських страйків).
42. Соціальні проблеми відносин між поколіннями.
43. Тоталітаризм: сутність і прояви.
44. Сучасні тенденції розвитку економічних систем.
45. Праця в розвитку людини і суспільства.
46. Сучасна демографічна ситуація в Україні й основні напрямки демографічної політики держави.
47. Методи збирання соціологічної інформації.
48. Проблеми збирання соціологічної інформації.
49. Соціальна дискримінація жінок, як предмет соціологічного аналізу.
50. Концепція вивчення культури Ф. Ніцше.
51. Культура і побут населення України.
52. Відмітні риси слов'янського менталітету.

3.2. Методичні рекомендації до роботи із ситуаційними вправами («case study»)

Повна свобода дій і міркувань студента досягається при розгляді «практичних ситуацій». Практична ситуація — кейс (англ. *case* — випадок) — це опис реального чи вигаданого випадку прийнятих рішень, їхніх передумов і наслідків. Класичне визначення поняття «кейс»: «кейс являє собою опис ділової ситуації, що реально вставала чи стоїть перед відповідальними менеджерами, опис, що включає супутні даній ситуації факти, думки, судження, на які звичайно на практиці і спирається рішення менеджерів». Ендрю Тоул додає до цього: «...Кейс — каталізатор, що прискорює процес навчання шляхом привнесення до нього практичного досвіду». Використання практичних ситуацій у навчальних цілях, починаючи з появи першого збірника кейсів у 1921 р. у гарвардській школі бізнесу, традиційно відбувається при вивченні, наприклад, юридичних і медичних ситуацій. Слухач, познайомившись з умовами ситуації, повинний був висловити свої судження і сформулювати рішення, зв'язуючи їх з реальним результатом. У 60–70-ті рр. викладач Гарвардської школи бізнесу почав широко застосовувати практичні ситуації при вивченні економіко-

управлінських дисциплін. За рубежом є величезна кількість навчальних практичних ситуацій, підготовлених різними викладачами в багатьох вузах. З'явилася і велика розмаїтість типів подання навчальних практичних ситуацій. Це складні і прості, спеціалізовані і комплексні, друковані і телевізійні ситуації.

Найкоротше обґрунтування застосування кейсів у соціології можна сформулювати в такий спосіб: «мудрість неможливо втлумачити». Сьогодні не існує якогось єдиного й універсального методу і прийому навчання, навчившись яких, можна стати висококласним фахівцем. Життєві ситуації, особливо соціальні, настільки унікальні і так швидко розвиваються і видозмінюються, тому навчання соціології повинне мати справу насамперед з моделями таких динамічних ситуацій. Кейс-метод орієнтований в більшому ступені на розвиток аналітичних здібностей й умінь приймати правильні рішення, ніж на розширення кола теоретичних знань і предметів. Це метод інтенсивного навчання, на відміну від екстенсивних традиційних лекцій, семінарів і практичних занять. Зовсім, однак, не означає, що останні мають бути відкинуті і замінені кейс-методом — інструмент інтенсифікації засвоєння матеріалу демонстрації того, як теорія застосовується на практиці.

Якщо більш докладно визначити призначення кейс-метода, тоді можливо виділити такі **основні цілі**:

- розвиток навичок аналізу і критичного мислення;
- зв'язування теорії і практики;
- подання прикладів прийнятих управлінських рішень;
- подання різних точок зору;
- формування навичок оцінки альтернативних варіантів в умовах невизначеності.

Крім цілей при застосуванні кейс-метода досягаються побічні позитивні ефекти, наприклад:

- студенти одержують навички усної комунікації й аргументування своєї позиції;
- дійдуть висновку, що в більшості реальних ситуацій не буває одного правильного рішення і що бажання прочитати ще одну книгу, вивчити ще один метод і після цього вирішити всі проблеми — не більш ніж ілюзія;
- під час дискусій студенти виробляють впевненість в собі й у своїх силах, переконаність у тому, що в реальній бізнес-ситуації вони зможуть впоратися з будь-якою проблемою;

- формуються стійкі навички раціональної поведінки в умовах неповної інформації, що є характерним для більшості практичних ситуацій;
- формуються навички раціональної поведінки при розв'язанні комплексних проблем;
- знайомлячись з описом кейса в ході аналізу інформації, слухачі одержують уявлення про те, яка вихідна інформація може їм знадобитися при рішенні аналогічних практичних задач.

Відмінність практичних ситуацій і ділових ігор від традиційних форм навчання полягає в тому, що грають студенти, грають у практичну ситуацію у прискореному режимі її розвитку. Студенти включаються в аналіз, обговорення, вироблення рішень. У результаті вони самі знаходять потрібні практичні дії в змодельованій ситуації. Практичні ситуації стають «школою ділового життя», де здобуваються знання на рівні управлінських алгоритмів. Дуже важливо відзначити, що при ділових іграх нові знання не передаються від викладача до студентів, а виробляються самими учасниками заняття. Цей аспект украй необхідно довести до свідомості студентів, що особливо звикли тільки до традиційних форм занять.

Від уміння і навичок керівника занять залежить їхня ефективність. Викладач допомагає працювати студентам, але не робить роботу замість них. Будь-яке навчальне заняття — це технологія, і її варто розробити. Професійний викладач перед заняттям у формі ділової гри чи вивчення практичної ситуації обов'язково підготує план заняття, складе необхідний роздавальний матеріал, складе ключові питання, спланує поділ роботи за групами учнів, проаналізує можливі невдачі в навчальній діяльності слухачів і способи їхнього вирішення, підготує заключні висновки, індивідуальні чи групові додаткові завдання для аналітичної роботи учнів після заняття.

Студенти свідомо виконують навчальну роботу в тому випадку, якщо чітко розуміють мету заняття, практичні навички й уміння, які необхідно опанувати, склад знань, на який орієнтоване заняття. *Ділова гра* — це багатофункціональний метод навмисного розвитку знань і навичок людини або групи людей, спрямований на конкретну сферу знань, практичних навичок чи психологічних якостей.

Особливості опису «практичної ситуації»

У принципі будь-яка практична управлінська ситуація може залучатися як навчальний результат. Це значною мірою залежить від способу опису ситуації, саме спосіб опису покликаний «розбудити» мозок студента і підштовхнути його до логічного аналізу. Усю сукупність рекомендацій зі складання навчальної практичної ситуації можна поділити на кілька груп.

По-перше, це наявність «людського» елемента. Ситуація має бути цікавою за сюжетом, близькою до реальності або створювати повне відчуття реальності подій, що досягається різними прийомами (наприклад, використання реальних назв міст, підприємств і продукту, прізвищ учасників, дат подій).

По-друге, бажаною є свідомо драматизація ситуації.

По-третє, стиль має забезпечити оперативне знайомство з матеріалом. Обсяг матеріалу не повинний перевищувати двадцять сторінок машинного тексту. Структура матеріалу викладається як послідовність невеликих розділів розміром 0,3–1 сторінки машинописного тексту з чіткою орієнтованим заголовком. Діаграма, графіки, таблиці — це додатковий матеріал для практичної ситуації, і він приводиться в додатках.

По-четверте, кількість описуваних подій і фактів має бути «обмежено-достатня». З одного боку, необхідно «затуманити» ситуацію, «розмазати» дані по всьому матеріалі, але, з іншого боку, не має бути абсолютно зайвих даних і повинна зберігатися загальна (єдина) його орієнтація. Не слід підганяти дані під чіткі теоретичні залежності (життя зазвичай не укладається у тверді рамки теорії), необхідно оновлювати цифровий матеріал (наприклад, урахування динаміки цін, масштабів, асортименту).

Орієнтація на логічний аналіз досягається чергуванням у викладі дій управлінського персоналу і наслідків, виключенням з матеріалу оцінок, логічних висновків. Матеріал дає констатацію подій (як фотографія), а висновки й аналіз покладаються на читача (слухача). Фактичний виклад ніби обривається, надаючи читачу (слухачу) можливість самостійно зробити висновок.

З позиції аналітичних труднощів виділяють три групи «практичних ситуацій»:

1. Існують описи проблем і рішень.
2. Існують описи проблем і необхідно висловити варіанти рішення.

3. Існує опис ситуації, необхідно виділити проблеми і їхнє можливе рішення.

Сценарій заняття

Навчальне заняття з використанням практичних ситуацій відбувається за спеціальним сценарієм.

1. Початкове знайомство з матеріалом бажано здійснити завчасно. Кожен слухач одержує опис кейса і самостійно вивчає матеріал. Для первісного знайомства й індивідуального аналізу зазвичай потрібно від 20 до 120 хвилин у залежності від обсягу матеріалу.

2. Попереднє обговорення кейса в аудиторії проводиться для того, щоб викладач переконався в гарному засвоєнні матеріалу і правильному розумінні поставлених у кейсі проблем усіма слухачами. Викладач відповідає на питання тільки після роз'яснення подій чи фактів, а не для пояснення причин або варіантів управлінських рішень.

3. Аналіз практичної ситуації в підгрупі — етап самостійної роботи слухачів. Рекомендована кількість людей в підгрупі — 3–6. Обговорення кейса в підгрупах дозволяє кожному студенту взяти участь в обговоренні, висловити свою точку зору й одержати уявлення про думки інших учасників. По-друге, у слухачів виробляються навички командної роботи, уміння вислуховувати і враховувати чужі думки. По-третє, обговорення в малій групі змушує кожного бути цілком підготовленим до роботи, тому що в малій групі неможливо сховати некомпетентність. Головна задача підгрупи на цьому — підготуватися до формулювання своїх висновків і висновків перед групою. Підгрупа, вивчаючи практичну ситуацію, може підготувати:

- перелік ключових подій у часі;
- таблицю задач і прийнятих рішень;
- діаграму наслідків;
- графіки змін техніко-економічних показників;
- класифікаційні групи дій і подій, таблиці й графіки.

Повідомлення підгрупи передбачає аналіз динаміки подій, оцінку впливу на події конкретних дій чи прийнятих рішень, оцінку наслідків можливих варіантів управлінських рішень, припущення можливого наступного розвитку подій.

4. Дискусія в групі організується на основі повідомлень підгруп. Представники кожної з підгруп виступають зі своїм аналізом, причому слухачі виступають у ролі опонентів до доповідача. Викладач

повинний виконувати роль координатора і керівника дискусії, а при необхідності й опонента, активізуючи і направляючи дискусію. Питання до доповідача можуть бути такими:

Що тут є головним?

Що Ви про це думаєте?

Які існують приклади цього?

Що є тут керуванням?

Як Ви зробили б це?

Які виявилися наслідки?

Кого це буде стосуватися?

Чи не пропустили Ви дещо?

З чийх позицій Ви це пропонуєте?

Найдоцільніше організувати дискусію між студентами, тому можна «переадресувати» питання до слухачів.

Ступінь залучення слухачів у дискусію залежить від:

- зручності ситуації для дискусії;
- зручності навчального приміщення;
- розміщення студентів;
- знання викладачем імен студентів;
- знання студентом матеріалу;
- наявності у викладача власних підготовлених навчальних ситуацій;
- наявності гарної системи в описуванні практичної ситуації;
- ступеня підготовленості викладача;
- знання студентами процесу обговорення;
- наявності в студентів теоретичної підготовки;
- ступеня заплутаності викладу і розміру опису;
- здатності викладача стримати власні висновки і слухати версії, висловлювані в аудиторії;
- використання матеріалу як бази для обговорення намірів;
- настрою студентів на бажання до навчання.

5. Підведення підсумків здійснюється викладачем, що дає оцінку висновкам підгруп і окремих студентів, усьому ходу дискусії. Одночасно необхідно сформулювати й обґрунтувати варіанти дій, що не були запропоновані слухачами. Іноді при підведенні підсумків викладачі просять дати оцінку кейсу, його ефективності, тому, наскільки отримані в ході аналізу і дискусії результати відповідають очікуванним. При цьому використовуються спеціально розроблені анкети.

4. ПРАКТИЧНІ ЗАУВАЖЕННЯ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ВИКОРИСТАННЯМ КЕЙСІВ

1. Загальне число учасників в групі може істотно варіюватися. Відповідно до досвіду застосування кейс-методу в Гарвардській школі бізнесу та інших бізнес-школах це число не повинно перебільшувати 100 чоловік і не може бути менш 10. У противному випадку або важко забезпечити повноцінну дискусію, або група стає важкокерованою.

2. Для зручності спілкування викладача з групою, якщо він не знайомий із усіма слухачами, доцільно на стіл перед кожним з них поставити табличку з його ім'ям. У противному випадку викладач змушений буде звертатися під час обговорення і дискусії в такий спосіб: «Гей, молода людина в окулярах у третьому ряді» чи «Дівчина поруч з бородатим юнаком» і т.ін., що вкрай небажано.

3. Велику роль у проведенні ефективної дискусії відіграє розміщення столів під час обговорення в аудиторії. Найменш зручне традиційне розміщення, коли столи стоять в аудиторії рядами, один за одним. У цьому випадку виникають значні незручності при виступах студентів із задніх рядів, що утрудняє спілкування й обговорення. Найкращим рішенням є розташування учасників навколо круглого столу. У цьому випадку забезпечується гарна видимість для всіх учасників обговорення, психологічно комфортна обстановка в дискусії.

Для груп середніх розмірів доцільно застосовувати розташування в аудиторії у формі букви «П», збільшуючи число рядів із збільшенням чисельності групи. Якщо слухач сидітиме у два-три ряди, тоді слід використовувати «шаховий» спосіб їх розташування, щоб перший ряд не закривав студентів другого ряду. Однією з компромісних форм є розташування студентів при концентрації малими групами.

4.1. Кейс «Конфлікт»

Кейс 1

Вихідні дані. У родині Зикіних виросла дочка Олена, а разом з нею і низка проблем. Дочка вчиться в інституті, багато працює, стомлюється. Батьки вважають, що дівчинці в канікули треба б відпочити, з'їздити в пансіонат чи будинок відпочинку, і тому підкуповують путівки для спільних (з ними) поїздок. Батьки знають, що Олена

любить їздити, однак останнім часом вона стала постійно відмовлятися (хоча раніш їздила з задоволенням), прагне залишитися вдома або піти куди-небудь із друзями, але не з родиною. Батьки стали ображатися, не знають, що робити.

Постановка задачі:

1. Скласти схему можливого розвитку конфлікту в родині Зикіних.
2. Визначити об'єкт конфліктної ситуації, позитивні і негативні функції конфліктної ситуації (з погляду Олени і батьків).
3. Скласти перелік інцидентів, що можуть перетворити конфліктну ситуацію в конфлікт.
4. Припустити можливий вихід із створеної ситуації з точки зору Олени.

Кейс 2

Вихідні дані. Керівник підприємства здав в оренду збиткову дільницю трудовому колективу. Незабаром справи на дільниці налагодилися і було прийняте рішення про її його реорганізацію в самостійне мале підприємство (МП), але зі збереженням обов'язку виконання необхідних робіт для всього підприємства. МП стало розвиватися, багато працівників основного підприємства виявилися «на утриманні» у МП, одержуючи прямо чи побічно від нього доплати за виконання робіт для МП. У зв'язку з тим, що заробітна плата працівників на МП більш ніж у два рази стала вище, ніж у середньому по всьому заводу, з'явилася загроза виникнення конфлікту в колективі основного підприємства.

Керівник основного підприємства не хоче діяти силовими, забороненими методами, але розуміє, що треба вживати заходів, інакше він утратить контроль над ситуацією.

Постановка задачі:

1. У чому причини створеної ситуації з точки зору теорії соціальних ролей?
2. У чому складається невідповідність поведінки двох керівників (основного і малого підприємств) очікуванням навколишніх?
3. Як можна вийти із створеної ситуації?

В основу завдання покладений підхід до розгляду причин конфлікту з погляду **теорії рольової поведінки**.

Роль — визначений шаблон, стереотип, модель поведінки людини, об'єктивно задана соціальною позицією особистості в системі

суспільних чи особистих відносин. Роль визначається своєю назвою, позицією індивіда, виконуваною функцією в системі соціальних відносин і очікуваннями навколишніх.

Протягом усього життя людина має безліч ролей, виходячи з тих функцій, що їй доводиться виконувати: батька, чоловіка, дитини, підлеглого, начальника, покупця і т.ін. Кожна з цих ролей складається з задач, що має вирішувати актор, і з **поведінки** в цій ролі відповідно до **очікувань навколишніх**.

Якщо поведінка індивіда відповідає очікуванням оточуючих людей від даної ролі, то людина нормально ними сприймається. Якщо ж не відповідає, то оточення може відштовхнути від себе таку особистість, зажадавши зміни поведінки, або виникне схований конфлікт.

Поведінка індивіда відповідно до задач ролі і очікуванням навколишніх являє собою **рольову поведінку**. Якщо член групи успішно виконує свою роль, поводить відповідно до очікувань навколишніх і при цьому сам особисто одержує задоволення від змісту, характеру і результатів своєї діяльності і своєї взаємодії з оточенням, то не виникає конфліктних ситуацій. Також необхідна відповідність очікувань кожного з учасників конфліктної взаємодії: очікувань працівника і очікувань організації (рис. 1).

Очікування і уявлення індивіда про організацію:

- місце індивіда в організації;
- зміст і значущість роботи;
- бажана винагорода;
- ступінь відповідальності і ризику.

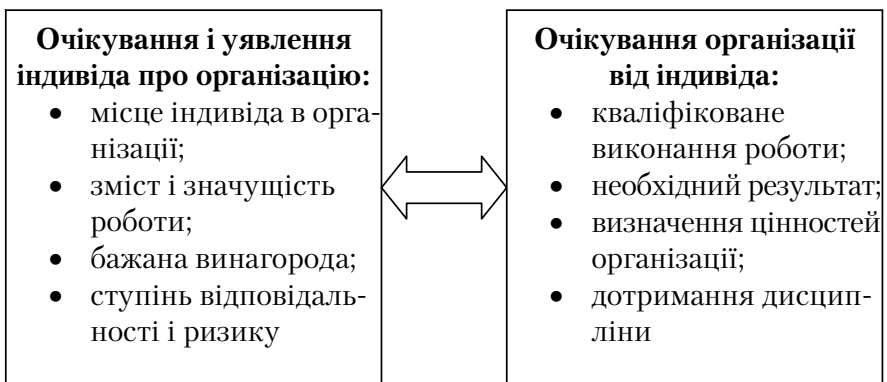

Рис. 1. Схема конфліктної взаємодії

Очікування організації від індивіда:

- кваліфіковане виконання роботи;
- необхідний результат;
- визначення цінностей організації;
- дотримання дисципліни.

У кожній із пропонованих ситуацій досить ясно просліджується невідповідність рольової поведінки учасників взаємодії рольовому очікуванню навколишніх: батьків стосовно дорослої дочки; керівника дільниці стосовно директора підприємства.

Батьки вважають дочку ще малосамостійною людиною, що не може відповідати за свої вчинки і вибір друзів, вони думають, що їй потрібна постійна турбота, опіка. Однозначного рішення в цій ситуації нема, але можлива визначена домовленість між батьками і дочкою за взаємною зміною очікувань і поведінки: проводити частину відпустки з ними, а частину — самостійно, з друзями.

При розгляді ситуації з малим підприємством також рекомендується взаємна зміна очікувань і поведінки учасників описуваних подій:

- зміна умов договору з МП, збільшення відрахувань основному підприємству;
- поступовий перехід усього підприємства на аналогічні умови, а у керівника цієї дільниці попросити всю програму такого переходу;
- зробити керівника МП начальником відділу маркетингу всього заводу, оскільки він вже показав можливості успішної взаємодії з зовнішніми замовниками.

Опис ходу занять

Група поділяється на 4–5 підгруп, кожній з яких роздається опис ситуацій і питання. Порядок проведення обговорення може бути різним: групам видаються різні питання для підготовки (№ 1 — першій підгрупі, № 2 — другій підгрупі і т.ін.) або задаються різні точки зору, з яких має бути розглянута ситуація (розглянути з погляду Олени для ситуації № 1; з погляду директора підприємства в ситуації № 2). Після підготовки протягом 15–20 хвилин студенти пропонують свої варіанти рішень, колективне обговорення ситуації з усіх поставлених питань і з різних точок зору.

4.2. Кейс «Відеотренінг спілкування»

Вихідні дані і постановка задачі.

Відеотренінг проводиться з метою:

- відпрацьовування в студентів навичок спілкування для попередження виникнення конфліктних ситуацій чи для виходу з уже виниклих;
- виявлення в студентів сильних і слабких сторін поведінки в конфліктних ситуаціях.

Відеотренінг дозволяє фіксувати увагу на тих чи інших аспектах поведінки особистості чи групи для того, щоб кожен учасник цього заняття за допомогою ведучого зміг виявити, що йому вдається, на що варто звернути увагу у взаєминах з колегами в конфліктних ситуаціях, що необхідно змінити.

Для індивідуальних виступів вправи і завдання для відеотренінгу повинні відповідати декільком *вимогам*: мінімум часу на виконання; деяка невизначеність завдання; достатні його труднощі; висока емоційна насиченість; розмаїтість і високий темп пред'явлення.

Тому індивідуальні завдання кожній групі викладач визначає по-різному. Наприклад, розповісти про найбільш цікаві зустрічі, що відбулися останнім літом на відпочинку; як правильно організувати відносини з колегами, коли один з них буде начальником; як входити в контакт з незнайомими людьми й успішно його проводити; що робити, коли необхідно роз'яснити і доводити прописні істини і при цьому не допускати різких висловлювань, і т.ін.

Для колективної роботи пропонується набір невеликих конфліктних ситуацій, які необхідно оперативно підготувати і програти перед камерою. Як приклад можна скористатися такими варіантами конфліктних ситуацій.

Кейс 1

Відділу управління персоналом фірми з виробництва і реалізації комп'ютерів необхідно провести співбесіду щодо прийому фахівців на роботу і вибрати з двох претендентів одного, а іншому чемно відмовити.

Учасники: представник відділу управління персоналом фірми; претендент № 1 — студент денного відділення університету, що дуже хоче одержати дане місце, але в нього мало досвіду; претендент № 2 — працює в аналогічній фірмі, але не на необхідній посаді, з якихось причин хоче змінити місце роботи.

Кейс 2

Інспектор ДАІ вимагає, щоб студент, який підїжджає до університету на машині, не ставив свою машину на площадці біля будинку, а залишав її за огорожею.

Учасники: інспектор ДАІ, який постійно чергує в університеті; студент університету, що, крім навчання, займається ще і бізнесом, тому він не може обходитися без машини, а ставити її далеко від вікон інституту — боїться за схоронність.

Кейс 3

Керівнику економічної служби фірми «Кристал» необхідно, щоб економіст Петрова О. П. вийшла на роботу в суботу.

Учасники: керівник економічної служби фірми, якому треба терміново до понеділка (справа відбувається в п'ятницю у другій половині дня) закінчити звіт. Він не встигає і просить свого співробітника, економіста Петрову О. П., вийти на роботу в суботу і закінчити цей звіт. Економіст Петрова О. П. заздалегідь замовила машину для переїзду на нову квартиру, обмін якої тривав досить довго.

Відеотренінг заснований на передачі його учасникам інформації зворотнього зв'язку, яка дозволяє людині подивися на себе очима своїх колег, однокурсників і оцінити свою поведінку зі сторони. Видача й одержання цієї інформації є важливим компонентом спілкування, допомагає особистості побачити себе такою, якою бачать її інші.

Процедура відеотренінгу припускає виконання студентами серії вправ і завдань, що вимагають рішення ряду ситуацій, іноді конфліктних. Хід рішення записується на відеокасету. Після кожної групи вправ відбувається відтворення запису і колективне обговорення переглянутого матеріалу. Це дозволяє учасникам заняття подивитися очима інших студентів на виконання задач.

Слід зазначити, що в багатьох людей існує помилкове уявлення про те, що є їхніми достоїнствами чи недоліками в процесі спілкування. Під час спільного перегляду й аналізу ігрових ситуацій учасники семінару можуть по-новому побачити природу психологічних бар'єрів, що перешкоджають ефективному спілкуванню.

Даний вид занять має *ряд особливостей*, що накладають додаткову відповідальність на викладачів, які проводять ці заняття: необхідне створення атмосфери конструктивного підходу до обговорюваних виступів, при якій відсутня як критичність, так і невгамовна взаємна

похвала. Від викладачів потрібен доброзичливий, конструктивний, максимально етичний розгляд зроблених повідомлень.

Деяка невизначеність інструкцій на всіх етапах проведення заняття, достатня складність завдань і дефіцит часу сприяють прояву найбільш типових помилок спілкування в студентів, забезпечують природність поведінки, мови, активного застосування звичних для аналогічних ситуацій способів спілкування.

У навчальних ситуаціях зазвичай беруть участь від одного до трьох чоловік одночасно. Інші під час програвання завдання спостерігають, як відбувається або готується переміна учасників на ігровій площадці, або виступають як експерти. Таким чином вони знаходяться в постійній психологічній готовності до дії в наступний момент. Навіть спостерігаючи за діями інших студентів на екрані телевізора, вони мимоволі ідентифікують себе з учасниками цієї ситуації.

Завдяки цьому відбувається опосередковане навчання навіть тих студентів, що не були безпосередньо зайняті в даній ігровій вправі.

Високий темп тренінгу дає можливість кожному студенту в ході чотиригодинного заняття бачити себе на екрані від 4 до 10 хвилин, а в центрі уваги групи залишатися до 15 хвилин.

Відеотренінг є груповим методом навчання, тому для забезпечення повноцінної групової роботи необхідна постійна повноцінна участь усіх членів групи, їх емоційне залучання у хід роботи. Ведучому викладачу доводиться також виконувати роль режисера й організатора цього заняття.

Перед початком тренінгу можна нагадати студентам деякі особливості заняття: під час тренінгу необхідно працювати «тут і зараз», тобто не відволікатися, а також пам'ятати, що інформацію, яку вони одержать про інших під час заняття, не можна використовувати надалі на шкоду кого б то не було.

Етапи спілкування припускають розподіл всієї інформації, що повідомляється, на три нерівні частини:

- 1 етап — входження в контакт зі слухачем, залучення до себе інтересу;
- 2 етап — передача безпосередньо самої інформації; при цьому необхідно переконатися, що інформація сприйнята правильно;
- 3 етап — вихід з контакту, завершення спілкування.

При розборі індивідуальних виступів викладач може на дошці записати усі вдалі прийоми спілкування (без указівки прізвища),

допущені помилки за формою і за змістом виступу. Наприклад, виділити можливі помилки виступу за формою: погане користування невербальними засобами; відсутність гарного зачину, тобто входження в контакт; відсутність звертання до аудиторії.

Опис ходу заняття

1. *Індивідуальні виступи* за вільними чи заданими темами. На цьому етапі всі студенти групи одержують завдання, готуються протягом 5–6 хвилин і починають по черзі виступати перед аудиторією (2 хвилини) з одночасним записом на відеоплівку.

2. *Перегляд і обговорення індивідуальних виступів*: виявлення вдалих і помилкових прийомів виступу, розбір допущених неточностей, що проводиться всією групою під керівництвом викладача, фіксування на дошці застосованих прийомів спілкування.

3. *Колективна робота*: рішення невеликих конфліктних ситуацій. Робота проходить за підгрупами по два–три чоловіки методом рольового спілкування з одночасним записом на відеоплівку.

4. *Перегляд і обговорення рішення конфліктних ситуацій*, запропонованих студентам для рольового спілкування.

Робиться висновок: чи вирішена ситуація, з чийого погляду, за рахунок чого, хто з граючих виконав поставлену задачу і за рахунок якого прийому.

5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОГО ОПИТУВАННЯ

Опитування є одним з найпоширеніших методів соціологічних досліджень. Опитування припускає одержання відповіді на питання, що задаються соціологом. Особливість цього методу полягає в тому, що джерелом інформації виступає словесне повідомлення, судження опитуваного. Опитування дозволяє одержати інформацію про думки й оцінки респондента тих чи інших сторін дійсності, про мотиви його поведінки.

Розрізняють чотири різновиди опитування:

- *анкетування* — письмове заочне опитування;
- *інтерв'ю* — усна бесіда, очне опитування;
- *соціометричне опитування*;
- *експертне опитування*, що припускає одержання відповідей від компетентних за досліджуваною проблемою осіб.

Як форма самостійної роботи студентів пропонується самостійна підготовка й організація анкетування і проведення соціометричного дослідження.

Достоїнством **анкетного опитування**, завдяки якому воно має широке поширення, є можливість одержання за його допомогою значного обсягу емпіричної інформації в короткий термін. Заповнюється анкета самими респондентами.

Анкета (опитувальний лист) являє собою сукупність упорядкованих за змістом і формою питань. Надійність і вірогідність інформації, одержуваної в результаті опитування, у значній мірі обумовлюються конструюванням і редакцією питань. Це висуває високі вимоги до їхнього формулювання. Питання класифікуються за деякими найважливішими ознаками: змістом, функціями, структурою, формою (рис. 2).

За змістом усі питання, які задаються, підрозділяються на дві великі групи: питання про факти і події та питання про оцінки і думки з приводу цих подій. До першої групи входять питання про поведінку і продукти діяльності респондента, а також соціально-демографічні питання про особистість респондента, наприклад, питання типу: «Як часто в останній рік ви користувалися бібліотекою для підготовки до занять?». До другої групи відносяться питання типу:

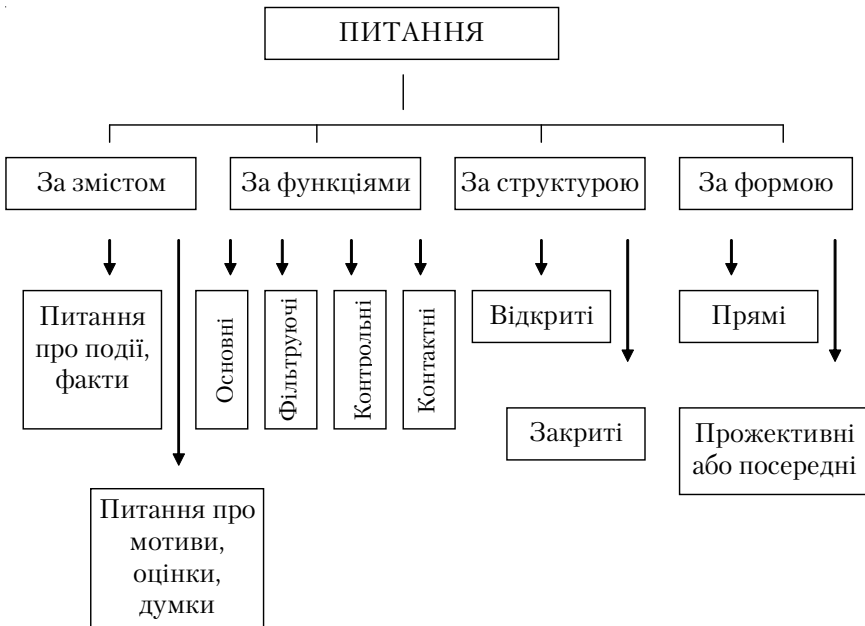

Рис. 2. Класифікація питань в соціологічному опитуванні

«Як Ви оцінюєте якість викладання спеціальних дисциплін в університеті?».

Кожний з цих двох блоків питань має свої особливості. Якість опитування в значній мірі залежить від того, наскільки опитувані можуть і хочуть щиро відповісти на поставлені питання. Нерідкі випадки, коли респонденти відмовляються давати оцінку тим чи іншим подіям, відповідати на питання про мотиви поведінки.

За функціями розрізняють чотири типи питань: основні, фільтруючі, контрольні, контактні. Якщо основні питання призначені для одержання інформації про соціальні факти, то призначення фільтруючих питань — відсіяти некомпетентних респондентів. Функція контрольних питань — уточнити правдивість відповідей на основні питання. Це своєрідна модифікація основного питання, його інше словесне формулювання. Контактні питання дозволяють установити доброзичливі стосунки між дослідником і респондентом, «зламати лід».

У залежності від структури питання бувають відкриті і закриті. У відкритих питаннях респондент сам формулює відповідь. У закритих міститься перелік варіантів відповідей, і опитуваний вибирає з цього «віяла» ту відповідь, яка для нього прийнятна.

Приклад закритого питання

Можливі відповіді повинні вичерпувати обсяг опитування, включаючи позитивні, негативні варіанти відповідей, а також відповіді типу «не знаю», «важко відповісти», інші відповіді.

Виділяють три різновиди закритих питань: 1) «так» — «ні»; 2) альтернативні, що припускають вибір однієї відповіді з переліку можливих; 3) питання-меню, що дозволяють респонденту вибрати одночасно кілька відповідей.

Вибір відповіді зі запропонованих варіантів припускає можливість одночасного співробітництва в декількох названих формах.

Яка форма самостійної роботи при підготовці до занять з соціології Вам найбільш цікава:

- 1) читання спеціальної літератури;
- 2) перегляд періодики за даною тематикою;
- 3) самостійне проведення опитування;
- 4) проведення соціометричного дослідження;
- 5) самостійна робота із ситуаційними завданнями (кейсами);
- 6) нічого з перерахованого вище;
- 7) важко відповісти?

За формою розрізняються питання прямі і прожективні (непрямі). Прямі запитання стосуються існуючої ситуації. У прожективних питаннях ситуація задається, передбачається. Приклад прямого запитання: «Чи влаштовує вас ваша теперішня робота?» Приклад того ж питання, але сформульованого побічно: «Припустимо, що з якихось причин Ви тимчасово не працюєте. Повернулися б Ви на колишнє місце роботи?» Перевага прожективних питань полягає в тому, що вони вільні від можливих тимчасових конфліктних ситуацій. Різновидом непрямих питань є безособові питання.

При підготовці опитувальника потрібно виходити з таких правил формулювання питань:

- 1) питання повинне відповідати цілям і задачам дослідження;
- 2) кожне питання має бути логічно окремим;
- 3) формулювання питання має бути зрозуміле для всіх опитуваних, тому варто уникати вузькоспеціальних термінів. Питання

повинне погоджуватися з рівнем розвитку респондентів, у тому числі найменш підготовлених;

4) не слід задавати занадто довгих питань;

5) варто прагнути до того, щоб питання стимулювали респондентів до активної участі в опитуванні, підвищували інтерес до досліджуваної соціологами проблеми;

6) питання не повинне уселяти відповідь, нав'язувати респонденту той чи інший його варіант. Він повинний формулюватися нейтрально;

7) має бути дотриманий баланс можливих позитивних і негативних відповідей. У противному випадку питання може вселити респонденту спрямованість відповіді. Наприклад, при вимірі ступеня задоволеності працівників різними сторонами трудової ситуації треба передбачити однакове число варіантів задоволеності і незадоволеності: «цілком удоволений», «в основному вдоволений» і «не вдоволений», «не зовсім удоволений». Варто також передбачити варіант, коли опитуваний не може зробити визначену оцінку: «важко відповісти».

Анкета не є простою сумою питань, вона має визначену структуру. Щоб установити розмір анкети, кількість питань у ній, варто керуватися метою дослідження, передбачати результати анкетування і їхнє практичне використання. Анкета, як правило, складається з трьох частин: вступної, основної і паспортички. Вступна частина — це звертання до опитуваного, де вказуються мета опитування, умови анонімності опитування, напрямку використання його результатів, правила заповнення анкети. В основній частині містяться питання про факти, мотиви, оцінки і думки респондентів. Остання частина анкети включає питання про соціодемографічні і біографічні данні опитування.

Анкетування варто застосовувати при вивченні оцінки ходу перебудови в трудових колективах, причин плінності кадрів, ефективності бригадної форми організації праці, відношення до праці, психологічного клімату в колективі та ряду інших проблем.

6. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ СОЦІОМЕТРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ГРУПІ

Соціометрія (від лат. *societas* — суспільство і гр. *metreo* — вимірюю) — один з напрямів соціальної психології і розроблена в його руслі сукупність вимірювально-дослідницьких процедур, основу яких складають різні варіанти соціометричної методики.

Основоположник цього напрямку Дж. Морено припускав, що багато проблем суспільних відносин можна розв'язати шляхом просторових переставлянь людей і розміщення їх таким чином, щоб поруч виявилися інваліди, які відчувають один до одного симпатії. Відповідно до цього він зазначив дві підструктури суспільства: макроструктуру і мікроструктуру. Перша являє собою просторове розташування людей у різних процесах спільної діяльності, а друга характеризує емоційно-психологічні взаємозв'язки між ними.

Соціометрична методика дозволяє виявити:

- соціометричний статус, реальне місце суб'єкта в неофіційних міжособистісних взаєминах групи. Показником міжособистісного статусу є кількість виборів суб'єкта товаришами по групі. Статус може аналізуватися тільки в контексті даної групи, даної ситуації взаємодії і на даний період часу;
- емоційну експансивність особистості (відношення особистості до групи), показником якої є число виборів, зроблених цією особистістю в напрямку до групи;
- структуру міжособистісних взаємин (див. карту групової диференціації);
- рівень реального авторитету керівників групи;
- наявність окремих угруповань (див. карту групової диференціації);
- порівнювати офіційну і неофіційну структуру групи.

Процедура використання соціометричної методики

Матеріал: набір питань-критеріїв, пропонованих випробуваному з метою виявлення його взаємин з іншими членами групи.

Соціометричний критерій повинний задовольняти загальні вимоги, пропоновані до формулювання питання у будь-якому опитуванні:

- 1) питання має бути конкретним, загальнозрозумілим;
- 2) питання не повинне містити слів з подвійним значенням;

3) питання повинне вказувати місце, час і контекст, який необхідно враховувати при відповіді;

4) формулювання питання і його зміст повинні враховувати особистий соціальний досвід опитування у тій сфері, на яку спрямоване питання.

Вибір критеріїв визначається задачею дослідження. Якщо ми хочемо виявити студентів, здатних очолити групу (старосту, профгрупорга), то на з'ясування цього і мають бути спрямовані відібрані критерії. Іншими будуть критерії при задачі з'ясування взаємних симпатій і антипатій під час проведення дозвілля.

Успіх соціометричного опитування залежить від того, наскільки сильними будуть використані критерії. Сила критерію визначається значущістю пропонованої ситуації. Чим вище суб'єктивна значущість передбачуваної спільної діяльності, тим сильніше критерій.

Крім позитивного критерію вибору можна передбачати і негативний вибір.

Інструкція: «Ми займаємося дослідженням міжособистісних відносин. Сьогодні спробуємо установити Вашу думку на цей рахунок, у зв'язку з чим буде проведене невелике опитування. На аркуші паперу напишіть своє прізвище; після того, як вам буде прочитане питання, поставте номер питання і запишіть відповідь на нього. Причому при відповіді на питання необхідно зробити не менше трьох (можна і більше) виборів. Перший вибір означає того, кого Ви вибрали в першу чергу, другий — в другу, якщо перший вибір неможливий; третій — у третю, якщо не вдасться вибрати другого.

З огляду на деяку делікатність запропонованих Вам питань результати виборів, що Ви зробите, у Вашій групі оголошуватися не будуть. Прохання працювати самостійно і давати відверті відповіді».

Існують визначені вимоги до проведення соціометричного дослідження:

1) дослідник входить у прямий контакт із групою, прагне вселити їй довіру до себе;

2) усі члени групи повинні обов'язково брати участь в опитуванні. Відсутність хоча б одного члена групи знижує надійність соціометричних даних;

3) кожен член групи відповідає на питання соціометричної анкети самостійно;

4) соціометричне опитування проводиться для всієї групи одночасно. Брати опитувальник додому не дозволяється;

5) необхідно домогтися згоди всіх членів групи брати участь в опитуванні. Тільки при добровільній участі всіх членів групи можна одержати достовірну інформацію.

Інтерпретація результатів соціометричного експерименту залежить від застосовуваних критеріїв вибору.

Результати дослідження корисно зіставити з даними спостереження за групою. При цьому можуть бути розбіжності між відносинами, що спостерігаються, і тими, котрі можна побачити на карті. Це відбувається тому, що дані, отримані описаними вище способами, інформують не тільки про дійсні, а й бажані відносини. У ряді випадків ці дані можуть надати значну допомогу в розумінні групи.

Схема обробки результатів опитування і заповнення соціометричної матриці:

- накресліть таблицю з числом рядків і стовпців, рівним кількості членів групи;
- складіть список групи: спочатку дівчата за алфавітом, потім юнаки. Зіставте кожне прізвище зі своїм порядковим номером. Відповідно пронумеруйте рядки і стовпці таблиці;
- рядки таблиці відповідають тим, ХТО вибирав; стовпці — тим, КОГО вибирали;
- заповніть таблицю, перенесіть до неї результати опитування. На перетинанні рядків і стовпців цифрами 1, 2, 3 відзначте тих, кого вибрали відповідно у першу, другу і третю чергу;
- підрахуйте, скільки виборів одержав кожний. Отримані дані запишіть у спеціально відведеному рядку внизу таблиці.

Схема побудови карти групової диференціації

Намалюйте 4 концентрично розташовані окружності: у центрі розташовуються ті, що отримали 5 виборів і більше. У першій зоні від центра розташовуються ті, які одержали 2–4 вибори, у другій — 1 вибір, у третій — 0 виборів.

Розділіть окружність вертикальною рисою навпіл: ліва півкуля буде чоловічою, права — жіночою.

На підставі даних соціометричної матриці (кількість виборів, отриманих кожним) відзначте положення кожного на карті: юнаки позначаються трикутником, дівчата кружком (усередині — відповідний порядковий номер).

Стрілочками позначте хто кого вибрав.

На карті знайдіть офіційних лідерів.

Трикутники і кружки на карті, що відповідають керівникам групи, прийнято заштриховувати кольоровим олівцем. Це зручно для порівняння формальної і неформальної структури групи. Карта групової диференціації може бути складена на основі стійкості вибору, тобто вибору, що повторюється в двох дослідженнях. Стійкий взаємний вибір (чи стійка взаємна симпатія) зображується на карті у виді суцільної лінії. Стійкий вибір з періодичною взаємністю — це ситуація, при якій людина постійно вибирає іншого, але взаємність то виникає, то зникає. Він зображується на карті у виді штрихової лінії.

Стійкий невзаємний вибір зображується суцільною лінією, що закінчується стрілкою убік обираного. Хитливий вибір позначається штриховою стрілкою, спрямованою убік обираного.

У результаті виходить рисунок, що дає наочне уявлення про положення кожного члена групи і структуру взаємин у ній.

СОЦІОМЕТРИЧНА МАТРИЦЯ

Критерії вибору _____

Група _____

№ з/п	Прізвище Хто / кого вибирає	Андрєєва	Бєлих	Бобкова	Варнавін	Тобова	Долбухін	Шабєєва	Вєтов	Вахмянін	Трунічєв
1.	Андрєєва	0	—	—	+	—	+	—	+	—	—
2.	Бєлих	+	0	+	+	—	—	—	—	—	—
3.	Бобкова	—	+	0	—	—	+	—	—	—	+
4.	Варнавін	—	+	—	0	—	—	+	—	+	—
5.	Тобова	—	—	+	+	0	—	—	—	—	+
6.	Долбухін	+	—	—	+	—	0	—	+	—	—
7.	Шабєєва	—	—	—	+	+	+	0	—	—	—
8.	Вєтов	+	—	—	+	—	+	—	0	—	—
9.	Вахмянін	—	—	—	—	+	—	+	—	0	+
10.	Трунічєв	—	—	—	+	+	—	—	—	+	0
Кількість виборів		3	2	2	7	3	4	2	2	2	3
Кількість взаємних виборів		2	2	1	2	1	2	1	2	1	2

При інтерпретації результатів корисно обговорити:

1. Хто лідер групи. Положення старости і профорга групи на карті групової диференціації.
2. Наявність в групі угруповань. Їхні взаємини між собою.
3. Наявність ізольованих і знедолених в групі.
4. Аутосоціометрія.
5. Мотиви вибору в системі міжособистісних взаємин.

Подання результатів соціометричного опитування в кількісній формі здійснюється за допомогою обчислення соціометричних індексів.

Соціометричні індекси являють собою число виборів якого-небудь визначеного виду, пронумерованих (для можливості порівняння з аналогічними індексами, отриманими в результаті експериментів з іншими колективами) як загальна кількість можливих виборів даного типу.

Розрізняють два типи соціометричних індексів — **персональні і групові**. Персональні індекси можна класифікувати також на *об'єктивні* (містять інформацію про число виборів, отриманих даним членом колективу від інших), *суб'єктивні* (містять інформацію про число виборів, зроблених даним членом колективу) і *змішані* (сконструйовані на даних, які характеризують кількість як відданих, так і отриманих виборів).

Основними даними, що характеризують визначеного індивіда, є структура зроблених і отриманих ним виборів чи відхилень, чи охоплення їх разом одним індексом, віднімаючи число відхилень від числа виборів.

Використання цих сум для порівняння показників різних колективів неможливо, оскільки на величину індексу впливає число індивідів у групі. Замість цього можна ввести стандартизовані показники, придатні для порівняння колективів різної чисельності шляхом розподілу цих сум за кількістю осіб у колективі, точніше на $(N-1)$, тому що в соціометричній картці індивід не може вибрати чи відхилити самого себе.

Наприклад, позиція індивіда i (положення, місце індивіда i у колективі) відповідно до кількості отриманих ним позитивних виборів ($ПВ$), тобто позитивний статус індивіда, обчислюється так:

$$ПВ_i = \frac{\text{Кількість індивідів, які здійснюють вибір}}{N - 1},$$

де N означає число індивідів у досліджуваному колективі.

Негативний статус ($ПО$) i -го індивіда дорівнює:

$$ПО_i = \frac{\text{Кількість індивідів, які здійснюють вибір}}{N - 1}.$$

Ці два показники широко використовуються і без обліку $N-1$, тобто фактора, уведеного для того, щоб можна було робити порівняння між колективами.

У залежності від змісту критерію вибору $ПВ$ буде мірою позиції на шкалі організаторських здібностей, мірою ступеня соціального визнання чи впливовості яких-небудь інших якостей.

Якщо виходити з того, що $ПО_i$ є протилежністю $ПВ_s$ (як це зазвичай буває), то з'єднання цих двох показників дає позицію i відносно до кількості виборів і відхилень одночасно:

$$ПВ - O_i = ПВ_i - ПО_i.$$

Якщо індивід i мав право зробити необмежене число виборів, то можна обчислити показник його позитивної експансивності ($ПЕ$).

$$ПЕ_i = \frac{\text{Кількість індивідів, які здійснюють вибір}}{N - 1}.$$

Цей показник є мірою прагнення i -го індивіда до встановлення соціальних відносин з іншими особами.

Індекси позитивного статусу індивіда, негативного статусу, загального статусу, а також індекс експансивності можуть служити для порівняння позиції індивіда в тому самому чи в різних колективах.

Якщо індивід j належить до одного колективу, а індивід i — до іншого, то можна порівняти відносини, що зв'язують j -го індивіда з колективом, з відносинами, що зв'язують i -го індивіда з його колективом.

Такі порівняння не можуть однак бути основою для якихось висновків про співвідносини якостей, наприклад про тих, хто з них у більшому ступені має якості керівника чи здатність зав'язувати приятельські стосунки. Контакт індивіда з даним колективом залежить від структури і функції цього колективу.

Ці індекси можуть використовуватися і для порівняння позиції того самого індивіда в різні періоди часу за умови, що щораз буде застосовуватися та сама соціометрична картка.

Для того, щоб охарактеризувати весь колектив, потрібно мати всі дані про кількість виборів, відхилень і залишення без уваги в дано-

му колективі. У цьому випадку інтерес викликають показники, які характеризують структуру групи, такі як кількість взаємних позитивних виборів (i вибирає j та j вибирає i), число ізольованих індивідів, залишених без уваги, зв'язку типу i вибирає j , j вибирає k , k вибирає i т.д.

Наприклад, можна обчислити експансивність (E) групи:

$$E = \frac{\text{Загальна кількість виборів, створених групою}}{N}.$$

Аналогічно обчислюється згуртованість групи (C_n) як відношення кількості пар зі взаємним вибором до загальної кількості можливих пар:

$$C_n = \frac{\text{Кількість пар зі взаємним вибором}}{C_2^n},$$

де кожна особа має право робити необмежену кількість виборів, C_2^n — загальна кількість можливих пар дорівнює:

$$\frac{N(N-1)}{2}.$$

Зв'язаність групи (C) дорівнює:

$$C = \frac{R_q}{U_p},$$

де R — кількість взаємних виборів;
 U — кількість виборів однобічних.

$$p = \frac{d}{N-1},$$

де d — кількість виборів, дозволених кожному індивіду,

$$a \cdot q = 1 - p.$$

Інтеграція групи (I) обчислюється як відношення:

$$I = \frac{1}{\text{Кількість осіб, що не отримали жодного вибору}}.$$

Одержання стандартизованих мір, що дозволяють робити порівняння колективів між собою при необмеженій кількості виборів, вимагає використання різного числа комбінацій предметів, оскільки саме в такий спосіб виходить невелика кількість можливих виборів у цьому випадку. У випадку, якщо кількість виборів обмежена, мак-

симальне число можливих виборів дорівнює $\frac{d \cdot N}{2}$, де d дорівнює

кількості виборів, що дозволялося зробити одній особі. Більш простим буде, імовірно, використання

$$\frac{N(N-1)}{2},$$

а не

$$\frac{d \cdot (N-1)}{2},$$

навіть у випадку, якщо d , як і N , — непарні числа.

Дослідник, якому потрібно зробити стандартизованими способами аналіз інших сторін взаємодій усередині колективу (так само, як і між колективами), може з успіхом сконструювати для себе необхідні відповідні показники, точно установивши при цьому, як саме і з якими цілями він їх вводить.

Соціометричні індекси являють собою сильний засіб аналізу зібраної інформації, тому що дозволяють використовувати для її обробки кількісні методи математичної статистики. Однак, індекси, наведені як приклад, так і інші індекси, повинні виявляти свою придатність тим, що з їх допомогою є можливість формулювати важливі — у теоретичному чи практичному змісті — положення про залежність. Правильна їхня дефініція й обчислення ще не є аргументами, що доводять їхню придатність у дослідженнях.

Більшість показників позбавлені якого-небудь іншого значення, крім того, що може вкласти в них здоровий глузд. Іншими словами, не існує досить адекватних способів перевірки вірогідності отриманих значень індексів, крім того чи іншого різновиду власне соціометричної процедури.

Розуміння цієї властивості соціометричних індексів дозволяє, з одного боку, конструювати їх практично в будь-якій кількості відпо-

відно до задач конкретного дослідження (що і спостерігається на практиці), а з іншого боку — змушує дуже уважно відноситися до узагальнення отриманих результатів і особливо до інтерпретації в рамках загальноприйнятих соціологічних термінів.

У соціології вивчення структури міжособистісних відносин у конкретно-соціологічному дослідженні, що використовує соціометричне опитування, може бути успішно проведено тільки в тому випадку, якщо зміст критеріїв вибору визначено, виходячи з їхніх передумов наукової методології, й організовано в систему, побудовану на змістовній концепції.

Для того, щоб обчислити які-небудь індекси, які можна потім змістовно інтерпретувати, необхідно розробити теоретичну концепцію явища, яке цікавить що буде вимірюватися за допомогою даного індексу; операціоналізувати цю концепцію в термінах позитивних і негативних виборів; побудувати схему, що охоплює всі значущі відносини, які можуть виникнути в колективі даного типу; приписати цим відносинам визначену вагу, виходячи з концептуальних розумінь про їхню порівняльну значущість; сформулювати змістовні критерії в такий спосіб і в такій кількості, щоб вони адекватно відбивали теоретичну схему. Тільки при дотриманні цих умов результати соціометричного опитування можна буде зіставляти між собою і робити з них змістовні висновки.

7. ТЕСТИ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Варіант 1

1. Соціологія — це:
 - а) наука про суспільство;
 - б) вчення про соціальні групи й спільності;
 - в) наука про соціальні відносини;
 - г) наука про соціальну поведінку;
 - д) усі відповіді правильні.
2. Девіація — це:
 - а) різновид соціалізації особистості;
 - б) вид адаптації;
 - г) відхилення в системі морально-правових норм;
 - д) суїцид.
3. Соціалізація особистості — це:
 - а) освоєння норм і традицій даного суспільства;
 - б) вид аномії;
 - в) вид адаптації;
 - г) усі відповіді правильні;
 - д) усі відповіді неправильні.
4. Хто з названих соціологів є представником вітчизняної соціології: Е. Дюркгейм, Г. Спенсер, Є. де Роберті, І. Кін, М. Вебер, М. Мід?
5. Хто з названих соціологів є представником закордонної соціології: Н. Карєєв, М. Вебер, М. Бакунін, Р. Дарендорф, П. Кропоткін, М. Мід?
6. Етапи соціологічного дослідження:
 - а) робочі гіпотези;
 - б) аналіз предмета дослідження;
 - в) об'єкт дослідження;
 - г) методи збирання первинної соціологічної інформації;
 - д) усі відповіді правильні;
 - е) усі відповіді неправильні;
 - є) правильні відповіді б) і в);
 - ж) правильні відповіді а) і г).

Варіант 2

1. Соціометрія — це:
 - а) вид опитування в малих соціальних групах;
 - б) груповий психологічний тест;
 - в) метод збирання первинної соціологічної інформації;
 - г) аналіз предмета дослідження;
 - д) правильні відповіді а), б), в);
 - е) правильні відповіді б), г);
 - є) усі відповіді неправильні.
2. Етапи розвитку соціології як самостійної науки:
 - а) VII ст.д.н.е. — XIX ст.;
 - б) сирій: XIX ст. — початок XXI ст.;
 - в) XIV ст. — XIX ст.;
 - г) усі відповіді правильні;
 - д) усі відповіді неправильні.
3. Культура — це:
 - а) зразки і норми поведінки;
 - б) світогляди й ідеології;
 - в) ідеї і міфи;
 - г) усе, що має соціокультурний зміст;
 - д) усі відповіді правильні;
 - є) правильні відповіді а) і б).
4. Соціологія оперує:
 - а) соціальними фактами;
 - б) соціальними факторами;
 - в) соціологічними фактами;
 - г) усі відповіді правильні.
5. Теорія культурно-історичних типів належить:
 - а) П. Сорокіну;
 - б) М. Данилевському;
 - в) О. Шпенглеру;
 - г) М. Веберу;
 - д) Є. Дюркгейму;
 - е) усі відповіді правильні;
 - є) правильні відповіді а), в);
 - ж) усі відповіді неправильні.

Варіант 3

1. Соціологія відрізняється від інших гуманітарних дисциплін:
 - а) об'єктом дослідження;
 - б) предметом дослідження;
 - в) законами;
 - г) проблемами;
 - д) усі відповіді правильні;
 - е) усі відповіді неправильні.
2. Аномія — це:
 - а) порушення ціннісно-нормативної системи;
 - б) різновид девіації;
 - в) модель адаптації особистості в суспільстві;
 - г) революція;
 - д) злочинність;
 - е) проблема соціологічного дослідження;
 - є) правильні відповіді а), г), д), е);
 - ж) правильні відповіді б), в).
3. Теорія соціальної стратифікації належить:
 - а) О. Конту;
 - б) П. Сорокіну;
 - в) М. Веберу;
 - г) А. Тойнбі;
 - д) Г. Спенсеру;
 - е) усі відповіді правильні;
 - є) правильні відповіді б) — г);
 - ж) правильні відповіді а), д);
 - з) усі відповіді не вірні.
4. Термін «етноцентризм» ввів у соціологію:
 - а) Г. Спенсер;
 - б) У. Самнер;
 - в) П. Сорокін.
5. Аксіологія — це:
 - а) напрям соціальної психології;
 - б) наука про цінності;
 - в) напрям соціал-дарвінізму;
 - г) усі відповіді правильні.

Варіант 4

1. Елементи соціальної культури:
 - а) мова;
 - б) зразки і норми поведінки;
 - в) правила спортивних змагань;
 - г) правила шлюбних відносин;
 - д) цінності особистості;
 - е) усі відповіді правильні;
 - є) правильні відповіді в) і д).
2. Термін «аномія» ввів у соціологію:
 - а) М. Вебер;
 - б) Р. Дарендорф;
 - в) Е. Дюркгейм;
 - г) І. Кон.
3. Девіація — це:
 - а) метод збирання первинної соціологічної інформації;
 - б) вид експрес-опитування;
 - в) відхилення в системі соціально-правових норм;
 - г) вид соціалізації.
4. Ритуалізм — це:
 - а) вид конформізму;
 - б) спосіб адаптації;
 - в) модель «рівнобіжного існування» особистості в даному суспільстві і культурі;
 - г) вид соціалізації особистості;
 - д) усі відповіді правильні;
 - е) правильні відповіді б) і в);
 - є) правильні відповіді а) і г).
5. Нормативна особистість — це:
 - а) несоціалізована особистість;
 - б) екстроверт;
 - в) різновид модальної особистості;
 - г) особистість, що відповідає даному суспільству;
 - д) усі відповіді неправильні;
 - е) правильні відповіді а) і г).

Варіант 5

1. Сучасна соціальна типологія особистостей включає:
 - а) особистість, що несе визначену соціальну функцію;
 - б) особистість, не здатну змінювати соціальні ролі;
 - в) інноваційну особистість;
 - г) особистість, здатну змінювати соціальні ролі;
 - д) екстровертований тип особистості;
 - е) інтровертований тип особистості;
 - є) усі відповіді правильні.
2. Рівні взаємодії соціальних культур:
 - а) груповий;
 - б) сімейний;
 - в) національний;
 - г) нейтральний;
 - д) альтернативний;
 - е) усі відповіді правильні;
 - є) правильні відповіді а) і в).
3. Соціальна роль — це:
 - а) положення на соціальній ієрархічній градації;
 - б) різновид соціального статусу;
 - в) поведінка, що реалізує норми співтовариства;
 - г) усі відповіді правильні.
4. Модальна особистість — це:
 - а) різновид нормативної особистості;
 - б) ритуальна особистість;
 - в) особистість, що не відповідає даній культурі;
 - г) девіантна особистість;
 - д) усі відповіді неправильні;
 - е) правильні відповіді в) і г);
 - є) правильні відповіді а) і б);
5. Термін «соціологія» ввів у соціальну науку:
 - а) М. Вебер;
 - б) У. Самнер;
 - в) О. Конт;
 - г) Е. Дюркгейм;
 - д) Р. Дарендорф.

Варіант 6

1. Маргінальність — це:
 - а) прояв суспільної субкультури;
 - б) перехідний соціальний стан суб'єкта;
 - в) прояв культурної відсталості індивіда;
 - г) прояв психологічної невідповідності епосу;
 - д) модальність особистості;
2. Структура соціології:
 - а) спеціальні соціологічні теорії;
 - б) соціологічні дослідження;
 - в) теоретична соціологія;
 - г) макросоціологія;
 - д) мікросоціологія;
 - е) правильні відповіді г) і д);
 - є) правильні відповіді а) — в);
 - ж) усі відповіді правильні.
3. Методи соціологічного аналізу:
 - а) діалектичний аналіз;
 - б) єдність історичного і логічного аналізу;
 - в) єдність об'єктивного і суб'єктивного підходів;
 - г) єдність кількісного і якісного підходів;
 - д) багатofакторний підхід;
 - е) усі відповіді правильні;
 - є) усі відповіді неправильні.
4. Моделі девіантної адаптації особистості до даного суспільства:
 - а) ритуалізм;
 - б) конформізм;
 - в) етноцентризм;
 - г) інновація;
 - д) ескейпізм;
 - е) бунт;
 - є) плюралізм;
 - ж) усі відповіді правильні;
 - з) правильні відповіді а), б), г), д), е).

Варіант 7

1. Типологія особистостей включає:
 - а) модальну особистість;
 - б) нормативну особистість;
 - в) інноваційну особистість;
 - г) інтровертований тип особистості;
 - д) екстрровертований тип особистості;
 - е) конформну особистість;
 - є) усі відповіді правильні;
 - ж) усі відповіді неправильні.
2. Соціальна роль — це:
 - а) поведінка, що реалізує норми співтовариства;
 - б) реалізація соціальних функцій особистості;
 - в) співвідносне становище в соціальній структурі;
 - г) різновид соціального статусу;
 - д) усі відповіді правильні.
3. Соціологія — це:
 - а) вчення про соціальні спільності та інститути;
 - б) вчення про соціальні факти і явища;
 - в) прикладна наука;
 - г) галузь соціальної філософії;
 - д) усі відповіді правильні;
 - е) усі відповіді неправильні.
4. Термін «аномія» уперше ввів:
 - а) Г. Спенсер;
 - б) У. Самнер;
 - в) Е. Дюркгейм;
 - г) Л. Мечников.
5. Методи збору первинної соціологічної інформації:
 - а) соціометрія;
 - б) тестування;
 - в) контент-аналіз;
 - г) експерт-опитування;
 - д) мозкова атака;
 - е) усі відповіді правильні;
 - є) правильні відповіді б) і г);
 - ж) усі відповіді неправильні.

Варіант 8

1. Логічний аналіз предмета дослідження включає:
 - а) анкетування;
 - б) експерт-опитування;
 - в) інтерпретацію;
 - г) інтеріоризацію;
 - д) операціоналізацію;
 - е) усі відповіді правильні;
 - є) усі відповіді неправильні.
2. Девіація — це:
 - а) прояв маргінальності;
 - б) різновид аномії;
 - в) асоціальна поведінка;
 - г) деструктивна поведінка;
 - д) усі відповіді правильні;
 - е) правильні відповіді в) і г);
 - є) правильні відповіді а) і б).
3. Соціологія оперує:
 - а) соціальними фактами;
 - б) соціальними факторами;
 - в) соціологічними фактами;
 - г) усі відповіді правильні;
 - д) усі відповіді неправильні.
4. Види соціологічних досліджень:
 - а) разове;
 - б) панельне;
 - в) розвідувальне;
 - г) аналітичне;
 - д) усі відповіді правильні;
 - е) правильні відповіді а) і в);
 - є) правильні відповіді б) і г).
5. Експерт-опитування — це:
 - а) вид опитування;
 - б) метод збирання інформації;
 - в) мозковий штурм;
 - г) усі відповіді правильні;
 - д) усі відповіді неправильні.

Варіант 9

1. Теорія культурно-історичних типів припускає:

- а) лінійний розвиток історії;
- б) циклічний розвиток історії;
- в) розвиток історії за спіраллю;
- г) поступальний розвиток культури;
- д) усі відповіді неправильні.

2. Включіть зі списку представників вітчизняної соціології: У. Самнер, Е. де Роберті, Е. Дюркгейм, М. Вебер, О. Конт, Г. Зиммель, Г. Спенсер.

3. Виключіть зі списку представників західної соціології: Л. Мечников, Н. Кареев, М. Бакунін, П. Сорокін, Е. де Роберті, М. Ковалевський.

4. Соціалізація — це:

- а) метод аналізу соціальної інформації;
- б) спосіб адаптації;
- в) етап зімкнення колективу;
- г) інтеріоризація;
- д) усі відповіді правильні.

5. Види соціологічних досліджень:

- а) теоретичні;
- б) емпіричні;
- в) когортні;
- г) панельні;
- д) повторні;
- е) усі відповіді правильні;
- є) правильні відповіді в), г).

6. Види соціологічних досліджень:

- а) разові;
- б) повторні;
- в) аналітичні;
- г) описові;
- д) розвідувальні;
- е) усі відповіді правильні;
- є) усі відповіді неправильні.
- ж) правильні відповіді а), б).

Варіант 10

1. Соціальна культура — це:
 - а) знаки і значення, приписувані діям;
 - б) зразки і норми поведінки;
 - в) аксіологічна система;
 - г) регулятивний механізм взаємодії людей;
 - д) усі відповіді правильні.
2. Ескейпізм — це:
 - а) вид соціалізації особистості;
 - б) вид конформізму;
 - в) модель рівнобіжного існування особистості;
 - г) спосіб адаптації в даному суспільстві;
 - д) усі відповіді неправильні.
3. Акомодация — це:
 - а) «нав'язування» далеких цінностей;
 - б) добровільне освоєння цінностей іншої культури;
 - в) модель етноцентризму;
 - г) усі відповіді неправильні.
4. Термін «соціологія» увів:
 - а) Конфуцій;
 - б) Аристотель;
 - в) П.Сорокін;
 - г) О.Конт;
 - д) Е.Дюркгейм;
 - е) усі відповіді неправильні.
5. Маргінальність — це:
 - а) прояв аномії;
 - б) прояв девіації;
 - в) перехідний соціальний стан;
 - г) наслідок культурної відсталості;
 - д) наслідок психологічної невідповідності;
 - е) усі відповіді правильні;
 - є) правильні відповіді в) — д);
 - ж) правильні відповіді б) і д);
 - з) усі відповіді неправильні.

Варіант 11

1. Аномія — це:
 - а) стадія соціалізації особистості;
 - б) вид девіації;
 - г) модель адаптації особистості в суспільстві;
 - д) злочинність;
 - е) порушення соціальних і правових норм даного суспільства;
 - є) правильні відповіді а), г);
 - ж) правильні відповіді д), е).
2. Закордонна соціологія подана:
 - а) теорією людських відносин;
 - б) концепцією досутової цивілізації;
 - в) теорією соціальної стратифікації;
 - г) школою соціальних систем;
 - д) усі відповіді неправильні.
3. Вітчизняна соціологія подана:
 - а) теорією соціальних систем;
 - б) концепцією збагачення праці;
 - в) антиеволюційною теорією суспільного розвитку;
 - г) теорією соціальної мобільності;
 - д) правильні відповіді а), б);
 - е) правильні відповіді в), г).
4. Полігамія:
 - а) вид моногамії;
 - б) різновид ендогамії;
 - г) груповий шлюб;
 - д) парний шлюб;
 - е) правильні відповіді а), в);
 - є) правильні відповіді б), г);
 - ж) усі відповіді неправильні.
5. Моногамія — це:
 - а) вид полігамії;
 - б) первинний проміскуптет;
 - в) груповий шлюб;
 - г) поліандрія;
 - д) усі відповіді неправильні.

8. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ПО ПРОВЕДЕННЮ ОПИТУВАННЯ

ПРОГРАМА «НАУКОВЕ, НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ, МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ»

АНКЕТА МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТУДЕНТІВ ДДМА

ШАНОВНИЙ КОЛЕГО!

Запрошуємо Вас взяти участь в обговоренні важливих для університету, його колективу проблем. Для цього Вам належить відповісти на питання цієї анкети.

Просимо уважно ознайомитися з кожним питанням анкети і можливими варіантами відповідей та відповісти на все з них, обвівши кружком відповідний номер. Якщо ж є необхідність, допишіть свій варіант.

Просимо Вас бути уважними і не залишати питання без відповідей. Своє прізвище указувати не потрібно.

Наперед дякуємо за відповіді, за Вашу працю.

1. НА ЯКОМУ КУРСІ ВИ ВЧИТЕСЯ? _____

2. НА ЯКОМУ ФАКУЛЬТЕТІ? _____

3. ЧИМ ВИ КЕРУЄТЕСЯ, ОДЕРЖУЮЧИ ВИЩУ ОСВІТУ?
(зазначте не більше двох головних для Вас причин)

1. Прагненням стати високоосвіченим фахівцем, професіоналом у своїй справі.

2. Бажанням стати культурною людиною, інтелігентом, наміром розвинути свої здібності.

3. Прагненням уникнути служби в армії.

4. Бажанням пожити цікавим студентським життям.

5. Усвідомленням того, що без диплома про вищу освіту важко чого-небудь досягти в житті.

6. Інші причини (напишіть) _____

4. ЯКОЮ МІРОЮ ВАМ ЗАРАЗ ПОДОБАЄТЬСЯ ОБРАНА СПЕЦІАЛЬНІСТЬ?

1. Дуже подобається.
2. Мабуть, подобається.
3. Мабуть, не подобається.
4. Зовсім не подобається.
5. Важко сказати.

5. ЧИМ ВИ КЕРУЄТЕСЯ, ВІДВІДУЮЧИ АУДИТОРНІ ЗАНЯТТЯ (ЛЕКЦІЇ, СЕМІНАРИ І ІН.)? Можна зазначити декілька відповідей.

1. Це мій обов'язок як студента.
2. Прагнення одержати добротні знання, взнати нове.
3. Пошана до викладача.
4. Висока якість занять, що проводяться.
5. Бажання зустрітися, поспілкуватися з друзями.
6. Жива, творча атмосфера на заняттях.
7. Інше (напишіть) _____
8. Важко відповісти.

6. ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ВИ, ЯК ПРАВИЛО (зазначте один варіант).

1. ...читаєте тільки обов'язкову літературу.
2. ...читаєте обов'язкову і додаткову літературу, рекомендовану викладачем.
3. ...обмежуєтеся конспектом лекцій або підручником.
4. ...нічого не читаєте.
5. Важко сказати, буває по-різному.

7. ЯК ВИ В ЦІЛОМУ ОЦІНЮЄТЕ СВОЄ ВІДНОШЕННЯ ДО НАВЧАННЯ?

1. Вважаю, що вчуся з повною віддачею сил і здібностей.
2. Вчуся, не байдикуючи, але без особливої напруги сил.
3. Признатися, не стараюся.
4. Інше (напишіть) _____

8. ЧИ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ НОВІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ УЧБОВИХ ДИСЦИПЛІН НА ВАШОМУ КУРСІ?

1. Так.

2. Ні.

9. ДАЙТЕ ОЦІНКУ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НА ВАШОМУ ФАКУЛЬТЕТІ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (підкресліть потрібну цифру за кожним рядком)

1. Електронні підручники	5	4	3	2	1
2. Комп'ютерне тестування	5	4	3	2	1
3. Письмовий іспит	5	4	3	2	1
4. Інтернет	5	4	3	2	1

10. В ЯКІЙ МІРІ У ВАС Є МОЖЛИВІСТЬ ПРОЯВИТИ СЕБЕ НА УЧБОВИХ ЗАНЯТТЯХ? (зазначте, будь ласка, за кожним рядком)

	На більшій кількості занять	На меншій кількості занять	Такої можливості немає
1. Відстоювати свою позицію			
2. Вести діалог, суперечка з викладачем			
3. Давати оцінку фактам, подіям, результатам наукового пошуку			
4. Пропонувати проблему для обговорення			

11. ДАЙТЕ, БУДЬ ЛАСКА, ОЦІНКУ РІВНЮ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧБОВИХ ДИСЦИПЛІН, ЯКІ ВИКЛАДАЮТЬСЯ НА ВАШОМУ КУРСІ (підкресліть потрібну цифру за кожним рядком з урахуванням п'ятибальної шкали).

17. ЯК ЧАСТО ВИ СТИКАЄТЕСЯ ПРИ СКЛАДАННІ ЕКЗАМЕНІВ І ЗАЛІКІВ З НЕОБ'ЄКТИВНИМ ДО СЕБЕ ВІДНОШЕННЯМ З БОКУ ВИКЛАДАЧІВ?

1. Часто. 2. Рідко. 3. Ніколи.

18. ЧИ Є ДЛЯ ВАС ПРИЙНЯТНОЮ МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТОВУВАННЯ ПРИ СКЛАДАННІ ЗАЛІКІВ І ІСПИТІВ ТАК ЗВАНИХ «НЕСТАТУТНИХ ВІДНОСИН» (прохання друзів, знайомих, батьків і т.п.)?

1. Так. 2. Ні. 3. Важко відповісти.

19. ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ ЯКІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ НА ВАШОМУ ФАКУЛЬТЕТІ? (зазначте за кожним рядком)

	Добре	Середньо	Погано
1. Рівень викладання	1	2	3
2. Залучення студентів до науково-дослідної роботи	1	2	3
3. Організація виробничої практики, інші сфери залучення до професії	1	2	3
4. Інформування про ситуацію на ринку праці, перспективах працевлаштування за фахом	1	2	3

20. ЯК БИ ВИ ОХАРАКТЕРИЗУВАЛИ КОЛЕКТИВ СВОЄЇ УЧБОВОЇ ГРУПИ? (можлива тільки одна відповідь)

1. Згуртований, дружний.
2. Помітно виражені окремі угруповання.
3. Роз'єднаний, в основному кожен сам по собі.
4. Важко відповісти.

21. ЧИ МОЖЕТЕ ВИ СКАЗАТИ, ЩО У ВАШІЙ УЧБОВІЙ ГРУПІ ВІДБУВАЄТЬСЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ, РОЗШАРУВАННЯ СТУДЕНТІВ ЗА НАСТУПНИМИ ЧИННИКАМИ?

МАТЕРІАЛЬНИМ ПОЛОЖЕННЯМ:

1. Так. 2. Ні.

КУЛЬТУРНИМИ ІНТЕРЕСАМИ:

1. Так. 2. Ні.

СОЦІАЛЬНИМ ПОЛОЖЕННЯМ БАТЬКІВ:

1. Так. 2. Ні.

НАЦІОНАЛЬНОЮ ОЗНАКОЮ:

1. Так. 2. Ні.

22. ВІД ЧОГО ЗАЛЕЖИТЬ ПРЕСТИЖ, АВТОРИТЕТ СТУДЕНТА У ВАШІЙ УЧБОВІЙ ГРУПІ? (можна виділити декілька варіантів)

1. Від його успіхів у навчанні.
2. Від високих моральних якостей (принциповість, готовність прийти на допомогу та ін.).
3. Від його майнового положення, фінансових можливостей, проведення часу, наявності коштовних і елітних речей, особливого стилю.
4. Від його високої культури, ерудиції у сфері літератури, мистецтва.
5. Від його оригінальності, несхожості на інших.
6. Від наявності широкого кола знайомств, потрібних зв'язків за межами університету.
7. Інших якостей (напишіть) _____

23. БІЛЬШІСТЬ ВАШИХ ДРУЗІВ Є (можлива одна відповідь)

1. Студентами вашої учбової групи.
2. Студентами вашого факультету.
3. Студентами ДДМА.
4. Студентами інших вузів.
5. Мої друзі не є студентами.
6. Важко відповісти.

24. ЧИ ПИШАЄТЕСЯ ВИ ТИМ, ЩО ВИ – СТУДЕНТ ДДМА?

1. Так, звісно.
2. Загалом так.
3. Загалом ні.
4. Звісно, ні.
5. Важко відповісти.

25. З ЯКИМИ НЕГАТИВНИМИ ЯВИЩАМИ ВИ ЗУСТРІЧАЛИСЯ В ДДМА (ЙОГО ГУРТОЖИТКАХ)? (зазначте, будь ласка, за кожним рядком)

	Дуже часто	Часто	Рідко	Ніколи
1. Шахрайство	1	2	3	4
2. Здирство	1	2	3	4
3. Вживання наркотиків	1	2	3	4
4. Торгівля наркотиками	1	2	3	4
5. Пияцтво	1	2	3	4
6. Проституція	1	2	3	4
7. Крадіжка	1	2	3	4
8. Насильство	1	2	3	4
9. Бійки, бешкети	1	2	3	4

26. ЧИ ПІДРОБЛЯЄТЕ ВИ?

1. Так, маю постійну роботу.
2. Так, маю тимчасову роботу.
3. Так, епізодично, де доведеться.
4. Ні, підробки не маю.

27. ЯКЩО ВАМ ДОВОДИТЬСЯ ПІДРОБЛЯТИ В ПОЗАУЧБОВИЙ ЧАС, ТО ВКАЖІТЬ, БУДЬ ЛАСКА, ЯКИЙ ХАРАКТЕР ВАШОЇ РОБОТИ?

1. Робота за фахом, яку вибрали у вузі.
2. Переважно інтелектуальна робота по іншій спеціальності.
3. Участь в реалізації товарів (лотковий бізнес, торговельний агент і т.ін.).
4. Переважно фізична, обслуговуюча робота.
5. Інше (напишіть) _____

28. ЯКЩО ВИ В ДАНИЙ ЧАС ПРАЦЮЄТЕ, ТО СКІЛЬКИ ГОДИН НА ТИЖДЕНЬ? (напишіть) _____

ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ СВОЄ ПОЛОЖЕННЯ СЬОГОДНІ (зачекайте за кожним рядком)?

	Добре	Задовільно	Погано
1. Матеріально забезпечені	1	2	3
2. Харчується	1	2	3
3. Одягається	1	2	3
4. Стан здоров'я	1	2	3
5. У цілому життя складається	1	2	3

30. ЯКБИ ВАМ ДОВЕЛОСЯ ЗАРАЗ ЗНОВ ВИБИРАТИ, ВИ СТАЛИ Б ВСТУПАТИ ДО ДДМА ЗА ЦІЄЮ СПЕЦІАЛЬНІСТЮ?

1. Так, став би вступати до ДДМА на цей факультет.
2. Вступив би до ДДМА, але на інший факультет.
3. Вступив би до іншого вузу, але за тією ж спеціальністю.
4. Вступив би до іншого вузу і на інший факультет.
5. Не став би взагалі одержувати вищу освіту.
6. Важко сказати.

31. ЯКИЙ ЖИТТЄВИЙ ВИБІР ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДДМА ЗДАЄТЬСЯ ВАМ ПЕРЕВАЖНІШИМ? (можлива одна відповідь)

1. Піду працювати за одержаною спеціальністю.
2. Шукатиму місце, де добре платять, і не обов'язково за фахом.
3. Мрію мати власну справу і прагнути до цього.
4. Житиму, як вийде, як дозволять обставини.
5. Намагатимуся виїхати за кордон і працювати там.
6. Намагатимуся одержати іншу спеціальність.
7. Вступлю до аспірантури.
8. Інше (напишіть) _____

32. З ЧИМ ВИ ЗВ'ЯЗУЄТЕ СВОЇ ЖИТТЄВІ ІДЕАЛИ І ПРАГНЕННЯ? (можлива одна відповідь)

1. З кар'єрою ученого.
2. З кар'єрою бізнесмена.
3. З кар'єрою політика.
4. З кар'єрою вільного художника.
5. Мій ідеал — людина-професіонал у своїй справі.
6. Мрію про життя за рубежом.
7. З кар'єрою релігійного діяча.
8. Я не можу сказати, що є певні ідеали.

9. Або (допишіть) _____

33. ДЕ ВИ ЗБИРАЄТЕСЯ ЖИТИ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВУЗУ?

1. У своєму місті.
2. В іншому місті.
3. Поки не вирішив.

34. У ЯКИХ СФЕРАХ ВИ ХОТІЛИ І МОГЛИ Б ПРАЦЮВАТИ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДДМА, ВИХОДЯЧИ З РІВНЯ СВОЄЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ? (зазначте не більше 2 варіантів)

1. У системі освіти (школі, гімназії і т.ін.).
2. У системі вищої школи (університети, інститути і т.ін.).
3. На підприємствах військово-промислового комплексу.
4. У інших сферах матеріального виробництва.
5. У органах державного управління.
6. У сфері підприємництва, бізнесі.
7. У засобах масової інформації, в рекламі.
8. У правоохоронних органах (прокуратура, МВС та ін.).
9. В іншій сфері (напишіть) _____

35. ЯКИЙ ВАРІАНТ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВАС БІЛЬШЕ ВЛАШТУОВУЄ?

1. Велика визначеність у всьому, гарантоване працевлаштування, середня зарплата.
2. Значна частка ризику в рішенні проблем зайнятості.
3. Самостійний вихід на ринок праці з рівними шансами на успіх і невдачу.
4. Не знаю.

36. ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ ПЕРСПЕКТИВИ СВОГО ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВУЗУ? (зазначте тільки один варіант)

1. Я вже точно знаю, де працюватиму.
2. У мене є декілька варіантів працевлаштування, але поки без чітких гарантій.
3. Найімовірніше, що після закінчення вузу я буду якийсь час безробітним.
4. Ще не замислювався над цим.

37. ЧИ СТУРБОВАНІ ВИ ПЕРСПЕКТИВОЮ СТАТИ БЕЗ-РОБІТНИМ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ УНІВЕРСИТЕТУ? (можли-ва одна відповідь)

1. Не думав про це.
2. Дуже занепокоєний цим.
3. Частково стурбований.
4. Упевнений, що з моєю спеціальністю без роботи не залишуся.
5. Інше (напишіть) _____
6. Важко відповісти.

38. ЩО ВИ РОБИТЕ ДЛЯ ТОГО, ЩОБ ОТРИМАТИ РОБО-ТУ ЗА ФАХОМ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВУЗУ? (можна зазначи-ти декілька варіантів)

1. Систематично відвідую службу зайнятості і молодіжну біржу праці для отримання інформації про вакансії.
2. Самостійно шукаю роботу.
3. Мені допомагають родичі, друзі, знайомі.
4. У пошуках роботи використовую відомості із засобів масової інформації (газети, бюлетені, радіо, телебачення).
5. Мені надають допомогу працівники мого факультету, вузу.
6. Інше (напишіть) _____
7. Поки нічого не роблю для пошуку роботи.

39. ЯКИЙ З НИЖЧЕПЕРЕЛІЧЕНИХ ТИПІВ ДОЗВІЛЯ ХАРАКТЕРНИЙ ДЛЯ ВАС? (можна виділити не більш 3-х пунк-тів)

1. Найчастіше це перегляд телепередач, відеофільмів, прослухо-вування музичних записів.
2. Читання художньої літератури.
3. Пріоритет віддаю регулярним заняттям фізичної культурою, спортом.
4. Захоплений наукою, велику частину вільного часу займаюсь читанням наукової літератури, аналізом і обговоренням наукових проблем і т.ін.
5. Займаюся підробляннями, в т.ч. комерційною діяльністю.
6. Вважаю за краще проводити вільний час в кафе, дискотеках.
7. Художня творчість (малюю, граю на музичних інструментах, беру участь в роботі художніх студій, самодіяльності і т.ін.).
8. Мене захоплює політична діяльність.

9. Основна частина вільного часу йде на рішення побутових проблем.

10. Інший тип переважного використання вільного часу (напишіть) _____

40. ЧИ Є ВИ ЧЛЕНОМ ЯКИХ-НЕБУДЬ СУСПІЛЬНИХ, ТВОРЧИХ І ЛЮБИТЕЛЬСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ЩО ФУНКЦІОНУЮТЬ В ДДМА? (зокрема спортивних секцій, театральних і літературних студій і т.ін.)

1. Так.

2. Ні.

41. ЯКІ ФОРМИ БОРОТЬБИ ЗА СВОЇ ПРАВА ВИ ВВАЖАЄТЕ ПРИЙНЯТНИМИ ДЛЯ СЕБЕ? (можлива одна відповідь)

1. Не збираюся брати участь в будь-якій боротьбі.

2. Тільки форми, дозволені законом (мітинги, збори, петиції і т.ін.)

3. Будь-які форми, в тому числі громадянська непокоря.

4. Важко відповісти.

42. ЧИ МОЖЕТЕ ВИ СКАЗАТИ, ЩО В ДДМА ВАШІ ПРАВА І ІНТЕРЕСИ ЯК СТУДЕНТА ПОРУШУЮТЬСЯ, ІГНОРУЮТЬСЯ?

1. Так.

2. Ні.

3. Не знаю.

43. ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ, ЩО В ДДМА СТВОРЕНА СПІЛКА СТУДЕНТІВ?

1. Так, я знаю про спілку студентів і її задачі.

2. Чув про її створення, але не знаю, чим вона займається.

3. Нічого не чув про спілку студентів ДДМА.

44. ЧИ БРАЛИ ВИ УЧАСТЬ В ЗАХОДАХ, ЩО ОРГАНІЗОВУВАЛИСЯ СПІЛКОЮ СТУДЕНТІВ ДДМА?

1. Так.

2. Ні.

45. ЯК ВИ ДИВИТЕСЯ В МАЙБУТНЄ?

1. З надією і оптимізмом.

2. Спокійно, але без особливих надій та ілюзій.

3. З тривогою і невпевненістю.

4. Із страхом і відчаєм.

5. Не знаю.

І НА ЗАКІНЧЕННЯ ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО СЕБЕ:

46. ВАША СТАТЬ _____

47. ВІК _____

48. ВАША НАЦІОНАЛЬНІСТЬ _____

49. ЯКУ ШКОЛУ ВИ ЗАКІНЧИЛИ?

1. Традиційну середню школу.
2. Школу нового типу (гімназію, ліцей).
3. Школу певного профілю з поглибленим вивченням окремих предметів.

4. Іншу (напишіть) _____

50. ДЕ ВИ ЖИЛИ ДО ВСТУПУ ДО ДДМА:

1. У Краматорську.
2. В іншому місті Донецької області.
3. У сільській місцевості Донецької області.
4. В іншому місті України (напишіть) _____
5. У сільській місцевості інших регіонів України (напишіть) _____
6. Інше (напишіть) _____

51. ОСВІТА ВАШИХ БАТЬКІВ:

	БАТЬКА	МАТЕРІ
1. Неповна середня		
2. Середня загальна		
3. Середня спеціальна		
4. Вища		

52. ОСНОВНЕ МІСЦЕ РОБОТИ БАТЬКІВ:

	БАТЬКА	МАТЕРІ
1. Державне підприємство		
2. Акціонерне товариство		
3. Приватне підприємство (в т.ч. сімейне), спільне, з іноземними інвесторами		

4. Державна установа освіти, науки, медицина, культури		
5. Армія, правоохоронні органи		
6. Недержавне підприємство, пов'язане з підприємництвом, комерційною, фінансовою діяльністю		
7. Індивідуальне підприємництво (ІТД, вулична торгівля, послуги, посередництво і т.ін.)		
8. Інше (напишіть)		

53. ДО ЯКОЇ КАТЕГОРІЇ ПРАЦЮЮЧИХ ВІДНОСЯТЬСЯ ВАШІ БАТЬКИ?

	БАТЬКО	МАТИ
1. Керівник підприємства або його заступник		
2. Керівник структурного підрозділу (цеху, відділу і т.ін.)		
3. Фахівець технічного, гуманітарного, економічного, медичного профілю		
4. Службовець (секретар, лаборант, касир і т.ін.)		
5. Робітник кваліфікований		
6. Робітник некваліфікований		
7. Підприємець, комерсант		
8. Безробітний		
9. Пенсіонер		
10. Інше		

54. НА ЯКИХ УМОВАХ ВИ ВСТУПИЛИ В ДДМА?

1. На звичайних, за загальним конкурсом.
2. На комерційних.

55. ЯКЩО ВИ НАВЧАЄТЕСЯ НА КОМЕРЦІЙНИХ УМОВАХ, ЯКУ СУМУ ДОВОДИТЬСЯ ПЛАТИТИ ЗА ОДИН СЕМЕСТР НАВЧАННЯ?

56. ХТО СПЛАЧУЄ ЦЮ СУМУ?

1. Повністю батьки.
2. Повністю спонсори.
3. Повністю Ви.
4. Частково Ви, частково батьки або спонсори.

57. ЯК ВИ ГОТУВАЛИСЯ ДО ПРИЙМАЛЬНИХ ІСПИТІВ У ДДМА? (можливі декілька відповідей)

1. За допомогою репетитора.
2. Самостійно.
3. Займався в недільній школі при факультеті.
4. Відвідував підготовчі курси.
5. Займався з батьками, родичами.
6. Інше (напишіть) _____

58. ВАША УСПІШНІСТЬ?

1. Вчуся в основному на «відмінно».
2. На «добре» і «відмінно».
3. Іноді буває «задовільно».
4. В основному на «задовільно».

59. ВАШ СІМЕЙНИЙ СТАН?

1. Неодружений (не замужем).
2. Одружений (заміжня), дітей немає.
3. Одружений (заміжня), діти є.

60. ДЕ ВИ МЕШКАЄТЕ? ЯКЩО ДЛЯ ВАС ХАРАКТЕРНЕ МЕШКАННЯ НЕ В ОДНОМУ МІСЦІ (НАПРИКЛАД, ДЕКІЛЬКА ДНІВ НА ТИЖДЕНЬ ЖИВЕТЕ У БАТЬКІВ В СУСІДНЬОМУ МІСТІ, ІНШИЙ ЧАС – В ГУРТОЖИТКУ), ТО МОЖНА ВІДЗНАЧИТИ ДЕКІЛЬКА ПУНКТИВ.

1. Удома з батьками.
2. У власній квартирі.
3. У гуртожитку.
4. На приватній квартирі.
5. У родичів.
6. Де ще (напишіть) _____

61. ЯК БИ ВИ ОХАРАКТЕРИЗУВАЛИ СВОЄ НИНІШНЄ МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ? ЧИ ЖИВЕТЕ ВИ:

1. У достатку, ні в чому собі не відмовляючи.
2. Непогано, хоча для цього доводиться витратити дуже багато сил.
3. Насилу, ледве зводячи кінці з кінцями.
4. Тяжко, доводиться недоїдати, відмовлятися від найнеобхіднішого.
5. Важко відповісти.
6. Немає відповіді.

СПАСИБІ, ВСЬОГО ВАМ ДОБРОГО!

ЦЕНТР СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ДОНБАСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ МАШИНОБУДІВНОЇ АКАДЕМІЇ

АНКЕТА МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

«СИМВОЛИ НАШОГО ЧАСУ»

Номер анкети			

№ код.

01. Республіка, край, область, автономна область

--	--	--

(заповнюється регіональним представником)

2005 р.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ІНТЕРВ'Ю

Інтерв'юер! Запишіть назву населеного пункту

001. Назва населеного пункту _____

002. Адміністративна класифікація місця інтерв'ю

(заповнюється регіональним представником)

1. Київ.
2. Столиця республіки, обласний центр.
3. Місто, але не столиця республіки, не обласного центру.
4. Селище міського типу.
5. Селище, село.

003. Чисельність населення місця інтерв'ю

за станом на 1 січня 2005 р.

(заповнюється регіональним представником)

004. Номер інтерв'юера

(заповнюється регіональним представником)

Інтерв'юер! Зазначте номер інтерв'ю

005. Номер інтерв'ю для інтерв'юера

Інтерв'юер! Зазначте дату проведення інтерв'ю

006–007. Дата інтерв'ю

день

місяць

Інтерв'юер! Зазначте місцевий час початку інтерв'ю

008–009. Місцевий час початку інтерв'ю

ГОДИНИ

ХВИЛИНИ

Добрий день!

Ми вивчаємо думки людей про їх повсякденне життя, про життя країни. Для участі в нашому опитуванні Ви відібрані випадковим чином. Я не можу замінити Вас ніким іншим. Ми розуміємо, що Ви витратите на бесіду частину свого вільного часу, і будемо дуже вдячні Вам за допомогу в нашому дослідженні, за Ваші щирі відповіді.

Інтерв'юер! У більшості питань респондент може вибрати тільки один варіант відповіді. Випадки, коли можливі декілька варіантів відповіді, спеціально обмовляються.

1. Як змінилося Ваше власне матеріальне положення за останній рік?

1. Істотно покращало.
 2. Небагато покращало.
 3. Не змінилося.
 4. Небагато погіршало.
 5. Істотно погіршало.
 6. Важко відповісти.
-

Інтерв'юер! Передайте респонденту картку № 1. Відзначте варіанти відповіді для 1999 і 2004 років по кожній позиції.

2. Наскільки актуальні сьогодні і наскільки були актуальні перед минулими президентськими виборами в 1999 р. особисто для Вас і Вашої сім'ї наступні проблеми?

Коди відповідей:

1. Дуже актуальні.
2. Швидше актуальні, ніж немає.
3. Швидше не актуальні, ніж актуальні.
4. Не актуальні.
5. Важко відповісти.
6. Відмова.

	2004 рік						1999 рік					
1. Небезпека опинитися без роботи	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
2. Страх стати жертвою насильства	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
3. Затримки з виплатою зарплати або пенсії	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
4. Зниження рівня життя, брак найнеобхіднішого	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
5. Зростання соціальної нерівності	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
6. Можливість введення диктатури в країні	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
7. Беззаконня, корупція	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
8. Некомпетентність влас- тей	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
9. Протекціонізм, що зро- стає, неможливість нічого добитися без зв'язків	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6

3. Де на 5-бальній шкалі Ви могли б сьогодні розташувати себе і свою сім'ю, якщо вважати, що 1 — самий низький матеріальний достаток, бідні люди, 5 — самий високий матеріальний достаток, багаті люди

1 2 3 4 5

4. А де на цій шкалі Ви помістили б себе 5–6 років тому?

1 2 3 4 5

Інтерв'юер! Передайте респонденту картку № 2

5. Якщо Ваше життя погіршується, то, як Ви вважаєте, хто в цьому винен? (Вкажіть не більше трьох варіантів відповіді).

1. Винуваті ми самі, громадяни країни.
2. Корумповані урядовці.
3. Особисто Президент.

4. Мафіозні структури.
5. Верховна Рада.
6. Органи місцевої влади.
7. Політики, що сприяли розпаду СРСР.
8. Політична опозиція.
9. Міжнародне співтовариство (США, Західна Європа, Японія).
10. Уряд країни.
11. Підприємці.
12. Інше _____
13. Важко відповісти.
14. Відмова.

6. Як, на Ваш погляд, зміниться Ваше власне матеріальне становище через рік?

1. Істотно покращає.
2. Небагато покращає.
3. Не зміниться.
4. Небагато погіршає.
5. Істотно погіршає.
6. Важко відповісти.
7. Відмова.

Інтерв'юер! Передайте респонденту картку № 3

7. Якщо в найближчому майбутньому економічна ситуація в країні погіршає, як Ви вчините? (Тільки ОДИН варіант відповіді).

1. Терпляче чекатиму кращих часів.
2. Самостійно шукатиму будь-які шляхи для поліпшення свого життя.
3. Прилучуся до організації, що добивається зміни влади шляхом виборів.
4. Прилучуся до організації, що добивається зміни влади будь-яким шляхом.
5. Стану учасником економічних страйків.
6. Стану учасником політичних страйків.
7. Вчиню як більшість людей.
8. Спробую емігрувати.
9. Інше _____

10. Важко відповісти.

11. Відмова.

Інтерв'юер! Передайте респонденту картку № 4

8. У запропонованому списку відзначте, будь ласка, ТРИ сили, які, з Вашої точки зору, сьогодні мають найбільший вплив на життя країни.

1. Армія.
 2. Опозиційні політичні партії.
 3. Президент.
 4. Інтелігенція.
 5. Уряд.
 6. Прем'єр-міністр.
 7. Журналісти.
 8. Правоохоронні органи.
 9. Профспілки.
 10. Парламент.
 11. Лідери УНДП.
 12. Найбільш розвинуті країни.
 13. Підприємці.
 14. Церква.
 15. Ніхто.
 16. Інше _____
 17. Важко відповісти.
 18. Відмова.
-

*Інтерв'юер! Передайте респонденту картку № 5.
Відзначте варіанти відповіді по кожному рядку*

9. Чи підтримаєте Ви кандидата в Президенти, який:

	ТАК	НІ	З.В.
9.1. Засудить використання насильства в політиці	1	2	3
9.2. Використовуватиме всі можливі засоби для того, щоб захистити свою владу, дану йому виборцями	1	2	3

9.3. Вірить в диктатуру закону	1	2	3
9.4. Вважає, що для країни жорстка і послідовна політика краща, ніж переговори і компроміси з різними політичними силами	1	2	3
9.5. Обмежить ціни на товари першої необхідності і забезпечить невелику, але регулярно виплачувану зарплату	1	2	3
9.6. Проводитиме ліберальні ринкові реформи для забезпечення гідного майбутнього країни	1	2	3
9.7. Вважає, що підтримка народу – єдиний спосіб зберегти свою владу	1	2	3
9.8. Вважає, що народ дав йому владу для того, щоб він міг діяти так, як необхідно в даній ситуації	1	2	3
9.9. Вважає, що союз слов'янських народів буде для них вигідний	1	2	3
9.10. Прагнути до співпраці з найбільш розвинутими країнами	1	2	3

10. Пригадайте, будь ласка, за кого Ви голосували в першому турі виборів Президента України в 1999 р.?

1. За В. Ющенка.
2. За П. Симоненка.
3. За А. Марчука.
4. За Ю. Тимошенко.
5. За О. Мороза.
6. За іншого кандидата.
7. Проти всіх (викреслив усі прізвища).
8. Не брав участь у виборах.
9. Не пам'ятаю, за кого голосував.
10. Відмова.

11. За кого ви голосували на президентських виборах в 1999 р.?

1. За В. Ющенка.
2. За П. Шкіля.
3. За Л. Кравчука.
4. За П. Симоненка.

5. За іншого кандидата.

6. Проти всіх (викреслив усі прізвища)

7. Не брав участь у виборах

8. Не пам'ятаю, за кого голосував

9. Відмова

Перехід до
питання
№ 13

Інтерв'юер! Передайте респонденту картку № 7

12. Чому Ви в 1999 р. голосували за цього кандидата? (Вкажіть не більш ТРЬОХ причин).

1. Він — природжений лідер.

2. Він кращий за інших знав, що потрібно робити.

3. Він той, що треба.

4. Він один з нас — проста людина.

5. Мене влаштувала його програма.

6. У нього стратегічне мислення, ясні цілі.

7. Він — людина справи.

8. У нього надійна команда.

9. Йому властиві професіоналізм і компетентність.

10. Він здатний говорити, переконувати.

11. Його відрізняли доброта, людські якості.

12. У нього приваблива зовнішність.

13. Він розумів турботи людей.

14. Він був кращим з гіршого.

15. Він був новим, не таким, як інші.

16. Я голосував так само, як і більшість.

17. Не було з кого вибирати.

18. Не пам'ятаю.

19. Інше _____

20. Важко відповісти.

21. Відмова.

13. Як Ви відноситеся до політики, що проводиться Президентом...

	Позитивно	Байдуже	Негативно	Важко сказати
1. По відношенню до опозиції	1	2	3	4

2. Відносно засобів масової інформації	1	2	3	4
3. У сфері економічних перетворень	1	2	3	4
4. По відношенню до регіонів	1	2	3	4
5. У сфері зовнішньої політики	1	2	3	4

14. Як би Ви оцінили за 5-бальною шкалою діяльність Л.Кучми під час його президентства? («5» означає «дуже добре», «1» — «дуже погано»).

1 2 3 4 5

*Інтерв'юер! Для відповідей на питання 16, 17
передайте респонденту картку № 8*

15. Якими з перерахованих якостей лідера володів Президент Л.Кучма? (Не більше ТРЬОХ якостей).

1. Він — природжений лідер.
2. Він краще за інших знає, що потрібно робити.
3. Він той, що треба.
4. Він один з нас — проста людина.
5. Мене влаштовує його програма.
6. У нього стратегічне мислення, ясні цілі.
7. Він — людина справи.
8. У нього надійна команда.
9. Йому властиві професіоналізм і компетентність.
10. Він здатний говорити, переконувати.
11. Його відрізняють доброта, людські якості.
12. У нього приваблива зовнішність.
13. Він розуміє турботи людей.
14. Він менше із зол.
15. Він новий, не такий, як інші.
16. Важко відповісти.
17. Відмова.

16. Як Ви вважаєте, якими із перерахованих якостей він не володіє? (Не більше ТРЬОХ якостей).

1. Він — природжений лідер.
2. Він краще за інших знає, що потрібно робити.
3. Він той, що треба.
4. Він один з нас — проста людина.
5. Мене влаштовує його програма.
6. У нього стратегічне мислення, ясні цілі.
7. Він — людина справи.
8. У нього надійна команда.
9. Йому властиві професіоналізм і компетентність.
10. Він здатний говорити, переконувати.
11. Його відрізняють доброта, людські якості.
12. У нього приваблива зовнішність.
13. Він розуміє турботи людей.
14. Він кращий гіршого.
15. Він новий, не такий, як інші.
16. Важко відповісти.
17. Відмова.

17. Кого з сучасних політичних діячів України Ви знаєте?

Інтерв'юер! Підказок не давати! Розбірливо запишіть всі названі респондентом прізвища

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

*Інтерв'юер! Для відповідей на питання 19, 20, 21
передайте респонденту картку № 9*

18. Хто з перерахованих в картці політичних діячів для Вас особисто найбільш авторитетний?

1. О. Мороз.
2. В. Ющенко.
3. П. Симоненко.
4. Л. Кучма.
5. Л. Кравчук.
6. А. Марчук.
7. В. Янукович.
8. Ю. Тимошенко.
9. Нікого з них не знаю
10. Важко відповісти.
11. Відмова.

перехід до
питання
№ 21

19. З діяльністю якого політичного діяча нашої країни Ви перш за все зв'яжете надії на краще майбутнє?

1. О. Мороза.
2. В. Ющенка.
3. П. Симоненка.
4. Л. Кучми.
5. Л. Кравчука.
6. А. Марчука.
7. В. Януковича.
8. Ю. Тимошенко.
9. Важко відповісти.
10. Відмова.

20. А хто з політиків, на Ваш погляд, здатний вивести країну з економічної кризи?

1. О. Мороз.
2. В. Ющенко.
3. П. Симоненко.
4. Л. Кучма.

5. Л. Кравчук.
6. А. Марчук.
7. В. Янукович.
8. Ю. Тимошенко.
9. Важко відповісти.
10. Відмова.

21. Якби в найближчу неділю відбулися вибори Президента України, за кого б Ви проголосували?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть назване респондентом прізвище

96. Не став би голосувати взагалі	→	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;">Перехід до
питання
№ 23</div>
97. Проти всіх	→	
98. Важко відповісти	→	
99. Відмова	→	
-

Інтерв'юер! Передайте респонденту картку № 10

22. Чому? Відзначте не більше трьох причин.

1. Він — природжений лідер.
2. Він краще за інших знає, що потрібно робити.
3. Він той, що треба.
4. Він один з нас — проста людина.
5. Мене влаштовує його програма.
6. У нього стратегічне мислення, ясні цілі.
7. Він — людина справи.
8. У нього надійна команда.
9. Йому властиві професіоналізм і компетентність.
10. Він здатний говорити, переконувати.
11. Його відрізняють доброта, людські якості.
12. У нього приваблива зовнішність.
13. Він розуміє турботи людей.
14. Він менше із зол.
15. Він новий, не такий, як інші.
16. Я проголосую так само, як і більшість.
17. Нема з кого вибирати.

18. Важко відповісти.

19. Відмова.

Інтерв'юер! Передайте респонденту картку № 9

23. А за кого з політиків Ви б ніколи не проголосували?

1. О. Мороза.

2. В. Ющенко.

3. П. Симоненка.

4. Л. Кучму.

5. Л. Кравчука.

6. А. Марчука.

7. В. Януковича.

8. Ю. Тимошенко.

9. Таких немає.

10. Нікого з них не знаю.

11. Важко відповісти.

12. Відмова.

24. Чому?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть названу респондентом причину

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

25. Які політичні партії або громадські об'єднання Ви знаєте?

Інтерв'юер! Підказок не давати. Розбірливо запишіть всі названі респондентом партії або громадські об'єднання

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

26. За яку політичну партію Ви голосували на виборах у Верховну Раду в листопаді 2001 р.?

Інтерв'юер! Підказок не давати!

1. КПУ.
2. СПУ.
3. НДПУ.
4. ЛДПУ.
5. «Індустріальний союз Донбасу».
6. «Партія регіонів».
7. За іншу партію.
8. Проти всіх.
9. Не брав участь у виборах.
10. Не пам'ятаю, за кого голосував.
11. Відмова.

27. Чи доводилося Вам за власною ініціативою агітувати за того або іншого політика, відстоюючи його позиції в процесі спілкування з домочадцями, колегами, сусідами і т.ін.?

1. Так.
 2. Ні.
-

*Інтерв'юер! Передайте респонденту картку № 11.
Відзначте варіанти відповіді по кожному прізвищу*

28. Як особисто Ви відноситеся до наступних політиків?

Коди відповідей:

- Позитивно — 1.*
Швидше позитивно — 2.
Швидше негативно — 3.
Негативно — 4.
Важко відповісти — 5.
Відмова — 6.
Не знаю такого — 7.

1. Л. Кравчука	1	2	3	4	5	6	7
2. В. Ющенко	1	2	3	4	5	6	7
3. Ю. Тимошенко	1	2	3	4	5	6	7
4. П. Симоненка	1	2	3	4	5	6	7
5. О. Мороза	1	2	3	4	5	6	7
6. Л. Кучми	1	2	3	4	5	6	7
7. Є. Марчука	1	2	3	4	5	6	7
8. В. Суркіса	1	2	3	4	5	6	7

29. Яку подію, що відбулася в світі, Ви могли б назвати «Подією року»?

Інтерв'юер! Розбірково запишіть названу респондентом подію

--	--	--

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

30. Хто у всьому світі заслуговує звання «Людина року»?

Інтерв'юер! Розбірково запишіть назване респондентом прізвище

--	--	--

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

31. Яку країну Ви б назвали найнадійнішим другом України?

Інтерв'юер! Розбірково запишіть названу респондентом країну

--	--	--

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

32. Хто, на Ваш погляд, найголовніший недруг України?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть названого респондентом «недруга»

--	--	--

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

33. У якій країні, окрім України, Ви хотіли б жити?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть названу респондентом країну

--	--	--

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

34. Що б Ви назвали головним досягненням нашої країни в цьому році?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть назване респондентом досягнення

--	--	--

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

35. Що в житті країни цього року було для Вас найбільшим розчаруванням?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть назване респондентом розчарування

--	--	--

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

36. Ким може пишатися Україна в цьому році?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть відповідь респондента

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

37. Чий відхід з життя в цьому році став найбільшою втратою для країни?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть назване респондентом прізвище

Якщо респондент не пам'ятає, хто з відомих людей помер цього року, передайте йому картку № 12 і скажіть:

«Ось прізвища декількох відомих людей, які померли цього року. Можливо, це Вам допоможе»

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

38. Кому в Україні добре жити?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть відповідь респондента

39. Яка професія, на Ваш погляд, найкраща?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть названу респондентом професію

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

40. Кому б Ви хотіли потиснути руку?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть назване респондентом прізвище

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

41. Кому б Ви не подали руки?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть назване респондентом прізвище

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

42. Що у жодному випадку не можна забороняти?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть відповідь респондента

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

43. Що потрібно раз і назавжди викоренити?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть відповідь респондента

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

44. Яка страва найчастіше з'являлася на Вашому столі цього року?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть відповідь респондента

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

45. Найкорисніша річ, придбана Вами цього року?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть відповідь респондента

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

46. Чого Ви якнайбільше побоювалися цього року?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть відповідь респондента

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

47. Чи є у Вас зразок для наслідування? Хто цей зразок?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть відповідь респондента

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

48. Як Ви вважаєте, скільки грошей потрібно людині в місяць на життя?

Інтерв'юер! Розбірливо запишіть відповідь респондента цифрами в гривнях

--	--	--	--	--	--	--	--

 гривень.

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

І на закінчення декілька питань про Вас.

Інтерв'юер! Запишіть останні дві цифри року народження респондента

49. Скажіть, будь ласка, в якому році Ви народилися?

50. Яка у Вас освіта?

1. Початкова (до 7 класів середньої школи) і без освіти.
2. Неповна середня (8–9 класів середньої школи).
3. Середня загальна (10–11 класів середньої школи).
4. Професійно-технічне училище (СПТУ).
5. Середнє спеціальне (технікум, мед-, педучилище і т.ін.).
6. Незакінчена вища.
7. Вища, вчений ступінь.
8. Відмова.

51. Як Ви оцінюєте рівень своїх доходів?

1. Високий.
2. Вище середнього.
3. Середній.
4. Нижче середнього.
5. Низький.
6. Важко відповісти.
7. Відмова.

52. Починаючи з якої суми Ви рахуєте щомісячний дохід середнім?

Інтерв'юер! Запишіть цифрами в гривнях

гривень.

53. Чим Ви займаєтеся на даний час?

1. Навчаєтеся на денному відділенні →
2. Не працюєте і не навчаєтеся.
3. Знаходитеся на пенсії і працюєте →
4. Працюєте →
5. Відмова →

Перехід до
питання № 57

Перехід до
питання № 55

54. Чому Ви зараз не працюєте і не навчаєтеся?

1. Знаходитеся на пенсії за віком.

2. Займається домашнім господарством.
3. Знаходитесь в декретній відпустці, у відпустці по догляду за дитиною.
4. Безробітний(я).
5. За станом здоров'я, інвалід.
6. Не маю бажання працювати.
7. Інше _____
8. Відмова.

55. Яку посаду Ви займаєте на даний час (або Ваша остання посада, якщо Ви раніше працювали)? Назвіть, будь ласка, повну назву посади.

Інтерв'юер! Як можна точніше записати посаду в порожньому рядку

95. Раніше не працював(а)
98. Важко відповісти.
99. Відмова.

→

Перехід до питання № 57

56. У якій галузі економіки Ви працюєте або працювали останнім часом?

1. Промисловість.
2. Торгівля, посередництво, громадське харчування.
3. Житлово-комунальне і побутове обслуговування.
4. Сільське і лісове господарство.
5. Органи управління.
6. Фінанси, страхування.
7. Будівництво.
8. Транспорт, зв'язок.
9. Охорона здоров'я, спорт, соціальне забезпечення.
10. Освіта, наука, культура, мистецтво.
11. Армія, правоохоронні органи.
12. Інше _____
13. Відмова.

57. До якого суспільного класу, соціальної групи Ви себе відносите?

Інтерв'юер! Як можна точніше записати відповідь респондента у порожньому рядку

98. Важко відповісти.

99. Відмова.

Інтерв'юер! Відзначте стать респондента

58. Стать респондента:

1. Чоловік.

2. Жінка.

010. Чи згодні Ви ще раз взяти участь у нашому опитуванні?

1. Так.

2. Ні.

3. Важко відповісти.

ВЕЛИКЕ СПАСИБІ ЗА ДОПОМОГУ!

Інтерв'юер! Відзначте місцевий час закінчення інтерв'ю

011–012. Місцевий час закінчення інтерв'ю

--	--

ГОДИНИ

--	--

ХВИЛИНИ

ПОРУКА ІНТЕРВ'ЮЕРА:

Я засвідчую, що опитування проведене мною відповідно до інструкції методом особистого інтерв'ю з відібраним по інструкції респондентом.

Підпис _____

(Прізвище, ім'я, по батькові)

ПОРУКА РЕГІОНАЛЬНОГО ПРЕДСТАВНИКА:

Правильність і повноту заповнення анкети перевірів

Підпис _____

(Прізвище, ім'я, по батькові)

9. СЦЕНАРІЙ ПРОВЕДЕННЯ ФОКУС-ГРУПИ

Мета: вивчення відношення споживачів до марок шоколаду.

Склад: жінки 25–40 років, з доходом не менше 250 грн. на члена сім'ї, які купують і вживають плитковий шоколад не менше 2 разів на тиждень. Беруть участь 8–9 чоловік.

Вступ — 7–10 хвилин.

Основна частина:

1. *Обізнаність і досвід споживання різних марок шоколаду* — 40 хвилин.

— Які марки шоколаду Ви знаєте? А ще які? (Якщо будь-які марки із списку не були згадані спонтанно, спитати, чули респонденти про них чи ні).

— Тепер давайте поговоримо про Ваш особистий досвід споживання тих або інших марок шоколаду. Перш за все мене цікавить, які марки Ви їсте найчастіше і які час від часу.

(Модератор ділить великий лист ватману на 2 колонки: назва марки записується в ту або іншу з них залежно від частоти вживання).

— Чому Ви вважаєте за краще або не завжди віддасте перевагу цим маркам? Що це визначає Ваше відношення до них?

Зібрати спонтанні відповіді, потім прозондувати, якщо не згадувалася, роль таких чинників:

- *смак;*
- *аромат;*
- *наповнювачі, начинка;*
- *зовнішній вигляд, упакування;*
- *загальний рівень якості;*
- *ціна;*
- *виробник.*

Наступні питання задаються по кожній з обговорюваних марок шоколаду.

— Що з вказаних Вами властивостей цієї марки найбільш важливе для Вас?

— Яка з властивостей цієї марки шоколаду повинна погіршитися або бути відсутньою, щоб Ви перестали її вживати?

— А як складалася Ваша думка про цю марку?

— Яке було перше враження від знайомства з цією маркою? Чи змінилося воно згодом?

— Як Ви вважаєте, яка думка склалася в народі відносно цієї марки? Чи вплинула думка інших на споживання Вами цієї марки?

— Чи можете Ви сказати, що марки шоколаду, які Ви вживаєте найчастіше, просто влаштовують Вас за ціною і цим визначається Ваш вибір? (Питання про улюблену марку).

— А яку марку шоколаду Ви любите якнайбільше? Що саме робить цю марку любимою для Вас?

— Чи завжди Ви купуєте улюблену марку або є якісь перешкоди для цього?

(Питання про марки шоколаду, що не вживаються принципово).

— Які марки шоколаду Ви не стали б їсти ніколи? Чому?

— На чому ґрунтується Ваша відповідь?

(Зібрати спонтанні відповіді, потім прозондувати значущість не згаданих чинників).

2. Образ досліджуваних марок шоколаду — 20 хвилин.

(Модератор викладає на стіл всі вказані марки шоколаду. Просить респондентів розкласти їх на декілька груп за критеріями, які вони вважають найважливішими).

— Чому Ви згрупували марки таким чином?

— Чим відрізняються один від одного ці групи? Які найбільш важливі відмінності?

— Що об'єднує марки, які Ви віднесли в одну і ту ж групу?

— Хто найчастіше купує марки кожної з цих груп? Чому так вважаєте?

(Роздати учасникам різні картинки або фотографії з журналів і попросити їх вибрати ті картинки, які, на їх думку, краще всього ілюструють ідеальний шоколад, асоціюються з ним. Модератор наклеює картинки на великий лист паперу і просить респондентів описати одержаний колаж).

— Як можна назвати одержаний колаж?

— Який настрій він створює?

3. Оцінка марок шоколаду за показником ціна/якість — 20 хвилин.

— Наскільки кожна з цих марок відповідає своїй ціні?

— Де знаходиться умовна точка, в якій співвідношення ціна/якість стає незадовільним?

— Що Ви маєте на увазі стосовно шоколаду під «гарним співвідношенням ціни і якості»?

— Що Ви маєте на увазі стосовно шоколаду під «поганим співвідношенням ціни і якості»?

4. *Вплив реклами на відношення до марок шоколаду* — 15 хвилин.

— Яку рекламу шоколаду Ви пам'ятаєте? Чи сподобалася вона Вам?

— Чи можете Ви пригадати випадок, коли Ви купили яку-небудь марку шоколаду під впливом реклами? Що це була за реклама? Що Ви подумали про цю марку після неї?

— Чи відповідав шоколад Вашим очікуванням і уяві про марку, винесеним з реклами?

— Чи можете Ви пригадати рекламу шоколаду, після якій Ви вирішили, що не купите цю марку? Чому?

Висновок — 10 хвилин.

— Що, на Вашу думку, дуже важливе ми не сказали і не обговорили сьогодні?

— Що Вам видалося найцікавішим і важливішим?

Спасибі Вам за участь !

10. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ

1. Ціль, об'єкт, предмет, задачі соціології.
2. Взаємозв'язок соціології з іншими суспільними, гуманітарними науками.
3. Категоріальний апарат науки.
4. Функції соціології.
5. Історичні передумови виникнення соціології.
6. Передісторія соціології.
7. Соціологія О. Конта.
8. Соціальна теорія К. Маркса.
9. Історія розвитку соціології в Європі і США.
10. Історія розвитку соціології в Україні.
11. Сучасні соціологічні школи.
12. Суспільство як соціальна система.
13. Соціальний детермінізм (теорія конфлікту) К. Маркса.
14. Функціоналізм Г. Спенсера.
15. Нерівність як основа соціальної структури суспільства.
16. Сутність поняття «соціальна структура суспільства».
17. Соціальна стратифікація: сутність поняття, характерні риси.
18. Соціальна мобільність: причини і види.
19. Теорія соціальної мобільності Т. Сорокіна.
20. Класова структура суспільства К. Маркса,
21. Соціальний інститут: сутність поняття, функції. Інституціалізація громадського життя.
22. Характеристика основних типів соціальних інститутів.
23. Дисфункція соціального інституту: причини, форми прояву, наслідки.
24. Групи: причини формування, класифікація типів, функції.
25. Бюрократія. Ідеальний тип бюрократії М. Вебера.
26. Теорія раціоналізації суспільства М. Вебера.
27. Структура організації як соціальної системи.
28. Неформальне лідерство в організації.
29. Особистість, структура особистості.
30. Співвідношення категорій «індивід», «індивідуальність», «людина», «особистість».
31. Структура потреб і мотивів особистості.

32. Соціалізація: сутність поняття, агенти і стадії соціалізації, фактори успішної соціалізації.

33. Рольові концепції особистості (Ч. Колі, Дж. Мід).

34. Соціальний статус, соціальна роль.

35. Девіація: сутність поняття, причини, форми прояву, типи девіантного поведіння.

36. Соціальний конфлікт: сутність поняття, типи, функції, стадії розвитку, наслідку, суб'єкти.

37. Класифікація причин конфлікту.

38. Моделі і методи вирішення конфлікту.

39. Економічна соціологія: предмет, мета, задачі, функції, основні напрямки.

40. Соціологія праці: предмет, мета, задачі, структура.

41. Соціологія керування: предмет, мета, задачі, сфера досліджень.

42. Праця як соціальний процес.

43. Мотивація ефективної трудової поведінки.

44. Задоволеність працею, відношення до праці.

45. Соціальні фактори ефективного керування.

46. Характеристика етапів конкретного соціологічного дослідження.

47. Програма соціологічного дослідження.

48. Характеристика основних методів збору соціологічної інформації: аналіз документів, спостереження, опитування, експеримент.

49. Призначення і методика соціометричного дослідження.

50. Культура: структура, форми і різновиди, функції.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ ЗА КУРСОМ

1. *Асп З. К.* Введение в социологию. — СПб.: Алетейя, 1998.
2. *Батыгин Г. С.* Библиография социологической литературы // Социологический журнал. — 1994. — № 4. — С. 17–28.
3. *Волков Ю. Г., Мостовая И. В.* Социология: Учебник. — М.: Гардарики, 1998. — 279 с.
4. *Генкин Б. М.* Экономика и социология труда: Учебник. — М.: НОРМА-ИНФРА, 1998. — 346 с.
5. *Гофман А. Б.* Семь лекций по истории социологии: Учебное пособие. — М.: Кн. дом «Университет», 1997. — 238 с.
6. *Гречихин В. Г.* Лекции по методике и технике социологических исследований: Учебное пособие. — М.: Изд-во МГУ, 1988. — 456 с.
7. *Громов И. А., Мацкевич А. Ю., Семенов В. А.* Западная социология: Учебное пособие. — СПб.: Ольга, 1994. — 329 с.
8. *Дорин А. В.* Экономическая социология. — Минск: ИП «Экоперспектива», 1997.
9. *Захарченко М. В., Погорельый А. И.* История социологии от античности до начала XX века: Учебное пособие. — К.: Либідь, 1993.
10. *Ионин Л. Г.* Социология культуры: Уч. пособие. — М.: Логос, 1998.
11. *Капитонов З. А.* Социология XX века: история и технологии: Учебное пособие. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
12. *Кравченко А. И.* Введение в социологию: Учебное пособие. — М.: Новая школа, 1995.
13. *Кравченко А. И.* Прикладная социология и менеджмент: Учебное пособие. — М.: МГУ, 1995.
14. *Кравченко А. И.* Социология менеджмента: Уч. пособие. — М.: ЮНИТИ, 1999.
15. *Кравченко А. И.* Социология: задачник-тетрадь. — М.: Академия, 1997.
16. *Кравченко А. И.* Социология: Словарь: Учебное пособие. — М.: Академия, 1997.
17. *Кравченко А. И.* Социология: Справочное пособие. — М.: Моск. лицей, 1996.
18. *Кравченко А. И.* Социология: Учебное пособие. — М.: Академия, 1997.

19. *Кравченко А. И.* Социология: Хрестоматия. — М.: Академия, 1997.
20. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. — М.: Политиздат, 1989.
21. *Лавриненко В. Н., Нартон Н. А.* Основа социологических знаний: Учебное пособие. — М.: Люкс-Арт, 1995.
22. *Маркевич Д.* Общая социология: Учебник. — Ростов-на-Дону: Ростовский университет, 1993.
23. *Мертон Р., Мид Дж., Парсонс Т., Шюц А.* Американская социологическая мысль: тексты. — М.: Московский ун-т, 1994.
24. *Михайлова Л. И.* Социология культуры: Уч. пособие. — М.: Гранд, 1999.
25. *Мосалев Б. Г.* Досуг: методология и методика социологических исследований: Учебное пособие. — М.: Изд-во Моск. гос. ун-та культуры, 1995. — 488 с.
26. *Осипов Г. В., Москвичев Л. Н., Кабыща А. В.* Социология: основы общей теории: Уч. пособие. — М.: Аспект-Пресе, 1998.
27. *Попова И. М.* Социология: Введение в специальность: Учебник. — К.: Тандем, 1998.
28. Рабочая книга социолога. — Москва: Наука, 1983.
29. *Радугин А. А., Радугин К. А.* Социология: Курс лекций. — М.: Центр, 1999.
30. *Ручка А. А., Танчер В. В.* Курс истории теоретической социологии: Учебное пособие. — К.: Наукова думка, 1995.
31. *Смелзер Н.* Социология. — М.: Феникс, 1994.
32. *Соколова Г. Н.* Экономическая социология: Учебник. — Мн.: Высшая школа, 1998.
33. Социология в России: Уч. пособие / Под ред. В. А. Ядова — М.: Изд-во Инс-та социологии РАН, 1998.
34. Социология: наука об обществе: Учебное пособие / Под ред. В. П. Андрущенко, Н. И. Горлача. — Харьков: Рубикон, 1997.
35. Социология: основы общей теории: Учебное пособие / Под ред. Г. В. Осипова, Л. Н. Москвичева. — М.: Аспект-Пресе, 1996.
36. Социология: Словарь-справочник / Под ред. Г. В. Осипова. — М.: Наука, 1990.
37. Социология: Уч. пособие / Под ред. А. Н. Елсукова. — Минск: Тетра Системс, 1998.

38. Социология: Учебник / Под ред. В. Н. Лавриненко — М.: ЮНИТИ, 1998.
39. Социология: Учебное пособие / Под ред. З. В. Тадевосяна — М.: Знание, 1995.
40. Соціологія: Курс лекцій: Навч. посіб. / За ред. В. М. Пічі. — К.: Заповіт, 1997.
41. Соціологія: Посіб. для студентів / За ред. В. Г. Городяненко — К.: Академія, 1999.
42. *Томпсон Д., Пристли Л.* Социология: общий курс : Уч. пособие. — М.: АСТ, 1998.
43. *Тощенко Ж. Т.* Социология: общий курс: Учебное пособие. — М.: Прометей, 1998.
44. *Удальцова М. В.* Социология управления: Учебное пособие. — М.: ИНФРА, 1998.
45. *Фролов С. С.* Социология: Учебник. — М.: Логос, 1998.
46. *Фролов С. С.* Социология: сотрудничество и конфликты: Учебное пособие — М.: Юрист, 1997.
47. *Черныш Н. И.* Социология: курс лекций: конспект (6 выпусков). — Львов: Кальвария, 1996.
48. Энциклопедический социологический словарь / Под ред. Г. В. Осипова — М.: ИСПИРАЙ, 1995.
49. *Ядов В. А.* Социологическое исследование: методология, программа, методы. — Москва: Наука, 1987.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Соціологія (букв. «наука про суспільство», від лат. *soclestes* — суспільство і гр. *logos* — навчання): 1) наука про закони і форми соціальною (суспільною) життя людей у його конкретних проявах: різних за складністю соціальних системах, спільнотах, інститутах, процесах; 2) наука про закони становлення, функціонування і розвитку суспільства в цілому, соціальні відносини і соціальні спільноти.

Відносини соціальні — відносини між соціальними суб'єктами, що займають різне положення в суспільстві; беруть неоднакову участь у її економічному, політичному і духовному житті, і які відрізняються способом життя, рівнем і джерелами доходів, структурою особистого споживання.

Спільність соціальна — реально існуюча, що емпірично фіксується, сукупність індивідів, що відрізняється відносною цілісністю і виступає самостійним суб'єктом історичної і соціальної дії, поведінки (класи, верстви населення; демографічні, політичні, культурні).

Інститут соціальний — форма закріплення і спосіб здійснення спеціалізованої діяльності, що забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин. За допомогою соціальних норм і санкцій соціальні інститути (політичні партії, армія, церква, школа, родина, мораль, право і т.ін.) виконують організаційні, регулятивні, управлінські і виховні функції в суспільстві.

Процес соціальний — послідовна зміна становища суспільства чи його окремих систем. Виступає як рух у часі ряду подій, суб'єктами яких є великі групи людей.

Інтегральна соціологія — загальна теорія соціального аспекту життя, що вивчає родові ознаки всіх суспільних явищ і залежність між ними на основі всіх джерел пізнання, раціональних висновків з них та інтуїції.

Фактор соціальний — явище чи процес, що обумовлює ті чи інші соціальні зміни. В основі виділення — зв'язок соціальних об'єктів, при якому одні з них (причини) за певних умов з необхідністю породжують інші соціальні об'єкти чи їхні властивості (висновки).

Закон соціальний — явище чи процес, об'єктивний, стійкий і повторюваний причинний зв'язок між спеціальними явищами, процесами, сторонами громадського життя, що виникає, виявляється і реалізується завдяки масовій діяльності і через діяльність людей.

Соціальний факт: 1) стан соціальної дійсності що вчинив подію, що не залежить від дослідження; 2) елементарний компонент системи соціального знання (одиниця обґрунтування, докази чи спростування в системі наукової аргументації), отриманий шляхом опису окремих фрагментів соціальної дійсності в деякому строго визначеному просторово-тимчасовому інтервалі.

Соціологічний факт — факт соціальний, описаний у потенціях соціологічного знання.

Соціологічне дослідження: 1) вид соціального дослідження, що відрізняється специфікою методології і методики одержання нового достовірного соціологічного знання; 2) система логічно послідовних методичних, методологічних і організаційно-технічних процедур.

Програма дослідження — виклад його мети і загальної концепції, вихідних гіпотез разом з логічною послідовністю операцій для їхньої перевірки.

Маються істотні розходження в логіці програми теоретико-прикладного і прикладного досліджень. У першому випадку посилена увага приділяється концептуальній частини програми, у другому — проробленні способів реалізації загальної концепції, включаючи соціальне експериментування.

Робочий план дослідження — документальне фіксування послідовності й обсягу всіх ресурсних витрат, необхідних для виконання програми дослідження.

Спробне (пілотажне) дослідження — призначається для перевірки надійності методів і процедур основного дослідження, схеми організації і проведення самого дослідження і передує йому.

Розвідувальне (пошукове) дослідження — попередній етап соціологічного дослідження, коли немає чіткого уявлення про проблему й об'єкт дослідження. Ціль — збір інформації, вивчення документів, проведення спостережень.

Описове дослідження — проводиться при наявності гіпотези про структурно-функціональні зв'язки і класифікаційні характеристики досліджуваного соціального об'єкта. Ціль — емпіричні дані для перевірки описової гіпотези.

Аналітичне дослідження — відрізняється особливою складністю і має практичну цінність. Ціль — виявлення причин, що лежать в основі досліджуваного явища.

Об'єкт дослідження — соціальний процес, область дійсності, умова явна чи така, що містить соціальне протиріччя і що породжує проблемну ситуацію.

Предмет дослідження — властивості і сторони об'єкта, що відкривають в ньому протиріччя, що досліджує проблему. Предмет дослідження відбиває взаємозв'язок проблеми дослідження й об'єкта дослідження.

Гіпотези дослідження — обґрунтовані припущення про структуру досліджуваних соціальних об'єктів, характер складових їхніх елементів, механізм функціонування й розвитку і т.ін.

Операціоналізація понять — специфічна наукова процедура встановлення зв'язку концептуального апарата дослідження з методичним інструментарієм. Вона поєднує проблеми формування понять, техніки виміру і пошуку соціальних індикаторів.

Виміри — процедура приписування чисел значенням ознаки, досліджуваної соціологом. Ціль виміру — одержати числову модель, дослідження якої могло б замінити дослідження самого об'єкта.

Індикатор соціальний — доступна спостереженню і виміру характеристика (ознака) досліджуваного чи керованого соціального об'єкта.

Інтерпретація понять — процедура розробки програми соціологічного дослідження. Вона включає теоретичне й емпіричне уточнення понять. Важливо визначити поняття операціонально, тобто співвіднести з явищами (елементами) реальної дійсності так, щоб останні були охоплені їх змістом і, таким чином, перетворилися у відповідні емпіричні індикатори й показники кожного поняття.

Вибірка — процес формування вибіркової сукупності. Процес вибірки характеризується такими ознаками: 1) числом ступенів добору; 2) типом виділених об'єктів репрезентації на проміжних ступенях добору; 3) способом добору об'єктів репрезентації й одиниць спостереження на кожному ступені; 4) способом районування виділених на проміжних ступінях добору об'єктів репрезентації.

Генеральна сукупність: 1) та сукупність, на яку соціолог поширює висновки дослідження; 2) безліч об'єктів, що мають відношення до проблеми дослідження.

Проблема дослідження — питальна ситуація, зв'язана з протиріччям між соціальною дійсністю і її теоретичним уявленням, яка потребує для свого пізнання і вирішення визначених методів, процедур і прийомів дослідження.

Вибіркова сукупність — частина генеральної сукупності, об'єкти якої виступають як основні об'єкти спостереження, вибирається так, щоб її характеристики відбивали властивості генеральної сукупності.

Монографічне дослідження — системне вивчення соціальних явищ, що характеризується всебічним сутнісним аналізом одиничних об'єктів. Специфіка полягає у виборі одиничного об'єкта і його всебічному аналізі.

Панельне дослідження — один з видів соціологічного дослідження, у якому інформація збирається за допомогою декількох (не менш двох) опитувань членів постійної вибіркової сукупності (панелі). Тому що інформація охоплює дані, отримані від кожного члена панелі в двох (чи більш) тимчасових крапках, то з'являється можливість поряд із сукупними зрушеннями вивчати й індивідуальні зміни.

Когортне дослідження — тривале вивчення визначеної когорти населення, об'єднаної загальною соціальною ознакою.

Панельне дослідження — вивчення процесів, що мають більш тривалий часовий масштаб, зв'язаних з життєвими циклами індивіда і покоління (соціалізація молоді, етапи розвитку родини й т.ін.).

Респондент — особа, що виступає як джерело первинної інформації в процесі опитування чи в результаті спостереження з приводу деякого явища.

Опитування — термін, що позначає сукупність методів одержання інформації про досліджуваний об'єкт. Здійснюється шляхом діалогу між дослідником і респондентом.

Анкетування — письмове опитування, опосередкована соціально-психологічна взаємодія дослідника з респондентом.

Анкета — опитувальний лист, самостійно заповнюваний респондентом по зазначених у ньому правилах.

Інтерв'ю — спеціальний вид цілеспрямованого дослідницького спілкування, застосовуваний як метод одержання соціологічної інформації.

Інтерв'ю-повідомлення — опитування, ціль якого — отримати інформацію.

Інтерв'ю-думка — як коментарі відомих фактів і подій.

Вільне інтерв'ю — як початковий етап розробки стандартизованого інтерв'ю чи анкети для перевірки прийнятності питань та інформаційної ємності відповідей.

Стандартизоване інтерв'ю — формалізована процедура опитування, що наближається до методу анкетування (опитування при переписках населення).

Тест — метод виміру й оцінки різних психологічних якостей і станів індивіда.

Проективний тест дозволяє виявити наявність визначених соціально-психологічних властивостей особистості. Проективні тести складаються з визначених стимулів-побудників, реагуючи на який, людина виявляє властиві їй властивості.

Тест-оцінка дозволяє провести відносний вимір здібностей, рівня розвитку соціально-психологічних властивостей (пам'яті, мислення й т.ін.).

Тест професійності дозволяє виявити ступінь готовності до визначеного виду діяльності, тобто вимірити рівень засвоєння необхідних знань і навичок.

Соціометрія — різновид групового психологічного тесту, заснованого на опитуванні і що є методом діагностики, виміру й аналізу взаємин у малих, що цілком сформувалися, соціальних групах.

Мала соціальна група — соціальна група, члени якої знаходяться в безпосередній міжособистісній взаємодії.

Соціограма — спосіб зображення структури міжособистісних відносин у малій соціальній групі.

Експерт-опитування — виявлення, у результаті застосування методу опитування, суджень компетентних осіб з досліджуваної проблеми.

Експерт-оцінка — судження компетентних осіб з досліджуваної проблеми.

Спостереження — безпосереднє цілеспрямоване сприйняття і реєстрація соціальних процесів.

Соціологічний експеримент — спосіб одержання інформації про наявність причинно-наслідкових зв'язків між показниками функціонування, діяльності, поведінки соціального об'єкта і деякими керованими контролюючими факторами, що впливають на нього. По суті, це — спостереження, що втручається. Розрізняють: 1) природний (польовий) експеримент, коли об'єкт знаходиться в природних умовах свого функціонування; 2) лабораторний експеримент, що проводиться в особливо створених умовах.

Соціологія праці — галузь соціології, предметом якої є праця як основна сфера формування, розвитку і задоволення матеріальних та

соціальних потреб, інтересів працівників, як основа соціально-економічного положення (статусу) у суспільстві.

Соціологія праці вивчає соціально-трудові відносини у формі різних соціальних явищ і процесів, закономірності їхнього виникнення й функціонування.

Трудовий колектив — специфічна форма соціальної організації. Трудовий колектив з'являється в єдності двох якостей: 1) у якості соціальної спільності; 2) у якості соціальної організації.

Соціальна організація — суспільний варіант інституту з управлінською ієрархією. Кожній соціальній організації властиві такі ознаки: наявність загальноорганізаційної мети; горизонтальна, чи поділ праці, зв'язаний з існуванням підрозділів і працівників, що виконують їхні самостійні функції; вертикальна, чи поділ праці по вертикалі (підпорядкування працівників владі керівника і субординаційна залежність).

Структура трудового колективу — сукупність соціальних груп і відносин між ними.

Соціальна група — сукупність людей, що має загальні соціальні ознаки: загальну професію, стаж роботи, подібні права й обов'язки.

Трудовий колектив — носій різних видів соціальних відносин, оскільки поєднує різні соціальні групи.

Трудове поводження — виконавська сторона трудової діяльності, її зовнішній прояв.

Мотивація трудової діяльності — формування внутрішніх спонукальних сил трудового поводження.

Потреби — побудники до праці, що активізують людину, однак спонукальною силою володіють лише усвідомлені потреби.

Потреба — нестаток, що прийняв специфічну форму у відповідності з культурним рівнем і особистістю індивіда.

Нестаток — почуття недостатчі, що відчувається людиною, чого-небудь.

Інтерес — причина соціальної дії, усвідомлена і якимсь чином виявлена потреба. Потреби й інтереси бувають матеріальні, духовні і соціально-політичні.

Цінності — уявлення суб'єкта (суспільства в цілому, класу, групи, окремої людини), про головні цілі життя і роботи, а також про основні форми досягнення цих цілей.

Ціннісна орієнтація — це стійке, соціально обумовлене відношення до сукупності матеріальних, духовних благ і ідеалів, на основі

якого виникає прагнення до досягнення визначених цілей. Ціннісні орієнтації визначаються по пануючому інтересі в сполученні з реальним статусом людини.

Установка — це спрямованість у відношенні людини до об'єктів, ситуацій, ролей, статусів, її готовність до визначених дій (може бути неусвідомленою).

Мотив — суб'єктивне відношення людини до свого вчинку, внутрішня реакція на трудову ситуацію, що сформувалася на основі установок і ціннісних орієнтацій, під впливом зовнішніх стимулів. Мотиви передують трудовому вчинку.

Мотиваційне ядро — сукупність мотивів.

Мотивування — відкрито проголошуваний мотив.

Диспозиція — особиста схильність.

Диспозиції:

1) установки, формовані на основі потреб біологічного характеру в найпростіших ситуаціях;

2) соціальні установки, формовані на основі потреб у спілкуванні в звичайних повсякденних обставинах;

3) диспозиції, що характеризують загальну спрямованість інтересів особистості у визначену сферу праці чи дозвілля — це базові соціальні установки;

4) вищий диспозиційний рівень, що утворює систему ціннісних орієнтацій особистості.

Стимул — основа виникнення й існування мотивів.

Стимул — об'єктивні стосовно людини впливи, що спонукують до визначеного трудового поведіння, що викликали трудову активність.

Стимулювання — спосіб опосередкованого впливу на особистість, при якому вона може свідомо вибирати учинок відповідно до індивідуальної переваги.

Стимулювання — особливий спосіб керування соціальною діяльністю людей, при якому поведіння регулюється за допомогою впливу не на особистість, а на умови її життєдіяльності, на зовнішні обставини, що породжують визначені інтереси і потреби.

Згуртованість малої соціальної групи — характеристика ступеня єдності членів групи, погодженості їхньої спільної діяльності і міцності взаємин. Процес згуртування трудового колективу — формування і підтримка єдності інтересів, цінностей і норм поведіння всіх членів колективу в трудовій діяльності.

Керівник — особа, наділена суспільними інститутами керування колективом, повноваженнями влади, що виконують функції активнього регулюючого впливу на групу осіб (колективів), йому підлеглих.

Лідер — визнаний авторитет, виразник інтересів, ідей, що здійснює стихійне керівництво зсередини.

Керівництво колективом — процес безупинного обміну інформацією між суб'єктом і об'єктом керівництва з метою виконання управлінських функцій.

Стиль керівництва — це соціальна сукупність індивідуальності керівника і суб'єктивних факторів суспільства. Ефективне поєднання демократичного і директивного стилів керівництва (демократичний (колегіальний); директивний; анархічний (потуранний)).

Конфлікт соціальний — зіткнення інтересів різних соціальних груп, окремих випадок прояву соціального протиріччя, одна з його форм, що характеризується наявністю вираженого протистояння суспільних сил чи проблеми, що є ядром конфлікту, а також усвідомленням носіїв конфліктної ситуації (конфліктуючими групами) своїх протилежних інтересів і цілей діяльності.

Трудові суперечки — особливий вид ділових конфліктів, розбіжності між робітниками та службовцями, з одного боку, і адміністрацією підприємства, установи з іншого, про застосування чинних норм законодавства про працю.

Позиційні конфлікти — різновид ділових конфліктів, що викликані протилежністю об'єктивного положення працівників в адміністративно-посадовій структурі колективу.

Міжособистісні конфлікти — зіткнення різних суджень, оцінок, позицій, супроводжуване активним протистоянням членів колективу, перекирчуванням уявлень один про одного, розвитком ворожості і ворожнечі.

Особистість — інтегральна соціальна якість, що формується у індивіда в процесі включення його в систему суспільних відносин, освоєння їм матеріальних і духовних продуктів людської культури.

Спрямованість особистості — функціональна підсистема особистості, що здійснює внутрішню регуляцію спрямованості соціальної діяльності людини, всю безліч суб'єктивних відносин людини до світу і до себе, усіх її диспозицій і потреб, що утворює психологічний механізм мотивації і цільової орієнтації її соціальної активності.

Людина — істота суспільна, тому що суспільство породило всі її якості. Людина є головна складова соціальної системи, її продуктом і творцем.

Характер — індивідуальне поєднання істотних властивостей особистості, що показують відношення людини до навколишнього світу і виражаються в його поведінці, вчинках.

Темперамент — тип реакції особистості на зовнішні умови. За ступенем емоційності розрізняють чотири типи темпераменту: 1) холерик; 2) меланхолік; 3) сангвінік; 4) флегматик.

Соціалізація — процес формування основних параметрів людської особистості (свідомість почуттів, здібностей і т.ін.) на основі навчання і виховання, засвоєння соціальних ролей і, у результаті, перетворення людини в члена сучасного йому суспільства. Через соціалізацію відбувається спадкування і перетворення індивідами соціального досвіду, перетворення його у власні установки, орієнтації, навички, вміння, здібності і т.ін.

Асоціальне поведіння — результат недоглядів у ході соціалізації.

Соціальне самовизначення — усвідомлення людиною своєї соціальної природи, свого місця в суспільстві.

Соціальне самовизначення — як усвідомлення індивідом свого місця в соціальній структурі суспільства. Об'єктивною передумовою соціального самовизначення є існування класів, соціальних верств і груп, що детермінують основні характеристики соціального стану людей: місце в системі виробничих відносин, роль у суспільній організації праці, рівень і джерела доходів, специфіку економічних, політичних та інших інтересів.

Соціальний статус — положення індивіда чи соціальної групи щодо інших індивідів, груп, обумовлене соціально значущими для даної суспільної системи ознаками (економічними, професійно-кваліфікаційними, соціально-демографічними та ін.).

Паразитизм соціальний: 1) суспільно неприйнятний спосіб існування окремих соціальних груп, шарів, індивідів, при якому одні з них існують за рахунок інших чи за рахунок суспільства; 2) складне, що змінюється, явище, що має свої причини, кількісні (стан, динаміка) і якісні (характер, структура) параметри.

Характеризується розмаїтістю джерел існування і способів присвоєння засобів до життя. Найчастіше паразитизм виявляється у формі жебрацтва, злодійства, бродяжництва, дармоїдства, вимагання

(рекет). Існують приховані форми: корупція, хабарництво (бюрократичний рекет).

Причини паразитизму соціального в істотній мірі варіюються в різних соціально-політичних і економічних умовах та поряд з іншими соціальними відносинами свідчать про регресивні і деструктивні процеси в суспільстві, тупикові лінії у його розвитку, про розкладання раніше сформованих суспільних структур, цінностей, про відсутність у членів суспільства можливостей для досягнення бажаних цілей, життєвих перспектив.

Соціологія політики — галузь соціології, що вивчає теоретичні й емпіричні закономірності політичних явищ і процесів. Загальна задача соціології політики полягає в розкритті закономірностей розвитку і функціонування політики з іншими сферами життя суспільства для наступного використання досягнутих результатів у політичній практиці. Конкретні цілі і задачі соціології політики визначаються соціальним замовленням.

Електоральне поводження (від лат. *elegio* — вибирати) — форма прояву політичного поводження громадян із приводу делегування ними своїх повноважень. Специфіка електорального поводження виявляється на етапах участі в акціях передвиборної кампанії: участі (чи неучасті) у процедурі виборів, що відбувається на результатах голосування; на етапі реалізованого електорального поводження, що характеризується зв'язком виборців з обранцями, відкликанням і переобранням депутатів і т.ін.

Характерна риса електорального поводження — рухливість, здатність до мінливості під впливом цілеспрямованого впливу як шляхом формування ясного усвідомлення і обирання власних групових і соціально-класових інтересів у боротьбі на виборах, так і можливість деформації електорального поводження як наслідок маніпулювання суспільною свідомістю шляхом соціальної демагогії, наклепу, політичної некоректності й аморальності, аж до застосування насильства, залякування і терору.

Лідер політичний — людина, яка завдяки своїм особистим якостям має переважний вплив на членів соціальної групи.

Легітимність — у буквальному значенні; згодний із законами, правомірний, належний, правильний, ступінь законності тієї чи іншої влади. У політичному змісті термін уведений М.Вебером для відмінності «емпіричної легітимності» соціального порядку, що зв'язується

з його фактичною значущістю для людей і виявляється в їхньому поведінні, від нормативної легітимності, що характеризується формальною відповідністю соціального порядку законам країни (легальністю).

Маргінали — специфічні соціальні верстви перехідного неадапційного типу, що знаходяться в умовах втрати чи значної втрати почуття культурної і соціальної самоідентифікації.

Маргінали характеризуються на індивідуальному поведінковому рівні: розгубленістю, «самітністю», утратою соціальних зв'язків, зазнають соціального дискомфорту, схильні до агресивності. Маргінали можуть виступати в ролі ватажків радикальних соціально-політичних і націоналістичних рухів, стати соціальною базою тиранічних режимів.

Дія соціальна — спосіб вирішення соціальних проблем і протиріч, в основі яких лежить зіткнення інтересів і потреб основних соціальних сил даного суспільства.

Соціологія політики вивчає соціальні дії, спрямовані на вирішення політичних проблем.

Ідеал політичний — відповідне економічним, політичним і соціальним інтересам якої-небудь соціальної групи уявлення, узагальнений образ про найбільш досконалий суспільний чи державний устрій, що є метою її прагнень і діяльності.

Соціологія молоді — галузь соціології, що вивчає молодь як специфічну соціально-демографічну групу, особливості її способу життя і свідомості.

У нашій країні соціологія молоді одержала розвиток у 20-і роки, коли активно досліджувалися питання умов праці і побуту молодих людей. Формування світоглядних і професійних орієнтацій.

Вік соціальний — рівень соціальних досягнень індивіда (кар'єра, суспільне становище, сімейний статус і т.ін.) у порівнянні зі статистично середнім рівнем людей одного з ним віку. Вік соціальний визначається як інституалізований віковими нормами (межі шлюбного і пенсійного віку, повноліття і т.ін.), так і більш гнучкими соціально-психологічними регуляторами — віково-рольовими очікуваннями.

Віково-рольові чекання — норми і вимоги соціального оточення, пропоновані до людини, що досягла меж визначеного вікового етапу, і освоєння, що полягають у чеканні від нього визначеного кола ролей, що відповідають даному віку і соціальному стану.

Молодь — внутрішньо неоднорідна соціально-демографічна група суспільств, що володіє властивим тільки їй набором соціально-психологічних якостей, що включає людей не молодше 14 років і не старше 30 років.

Молодіжна культура — комплекс своєрідних світовідчуттів і способів самовираження, характерні зразки поведінки і взаємодії людей, іміджі, лексикони, символи, музика, що відповідають ідеї, їй т.ін.

Культура особистості — сукупність зразків веління, душевно-духовний склад, вихованість, ступінь розвиненості природних здібностей і схильностей, крім цього, елементи культури, властиві великим соціальним групам, суспільству, людству в цілому. Доцільно відрізняти культуру молоді від молодіжної культури. Якщо молодіжна культура належить молоді і не властива суспільству як цілому, то культура молоді включає загальні елементи культури.

Молодь — неоднорідна соціальна група, термін «молодіжна субкультура» позначає культури окремих груп молоді.

Субкультура — результат постійної взаємодії людей, що знаходяться в особливих умовах, при цьому цілісна культура не зводиться до торби субкультур, тому що свій внесок у культуру вносять різні спільності й окремі особистості, що не володіють субкультурою.

Соціальний інститут — специфічне утворення, що забезпечує відносну стійкість соціальних зв'язків і відносин у рамках соціальної організації суспільства.

Шлюб — соціально санкціонована і регульована (за допомогою релігійних, моральних чи юридичних норм) історична форма відносин між партнерами, що установлює їхні права й обов'язки по відношенню один до одного і до дітей.

Соціологія родини — галузь соціології, яка вивчає закономірності виникнення, функціонування і розвитку родини як соціального феномена, що поєднує у собі риси соціального інституту і малої соціальної групи.

Родина — мала соціальна група, заснована на шлюбі чи кровному спорідненні людей, зв'язаних спільністю побуту і взаємною відповідальністю.

Виділяють такі функції родини: виховну, господарсько-побутову, духовного спілкування, рекреативну, опікунську, сексуальну, представницьку, репродуктивну, матеріального забезпечення, організаційну.

Для суспільства важливо ефективне здійснення родиною репродуктивної і виховної функції, тому що саме в родині відбувається початкове формування особистості.

Особливості сучасної родини — організація на емоційні й особистісні, а не економічні (статусні) характеристики індивідів у ситуації шлюбного вибору.

Життєвий цикл родини — основні етапи розвитку родини:

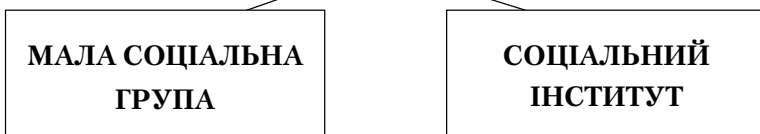
- 1) створення родини (перший шлюб);
- 2) початок дітородіння (перша дитина);
- 3) закінчення дітородіння (народження останньої дитини);
- 4) «порожнє гніздо» (виділення з родини останньої дитини);
- 5) припинення існування родини (у зв'язку зі смертю одного з подружжя) чи розлучення, що порушують нормальну послідовність циклу родини.

Студентська родина — родина, у якій обоє з подружжя студенти денного відведення, гомогенне (однорідне) за соціальним станом чоловіка і дружини середовище, вік чоловіка і дружини не більше 28 років і стаж сімейного життя не більш як 5 років.

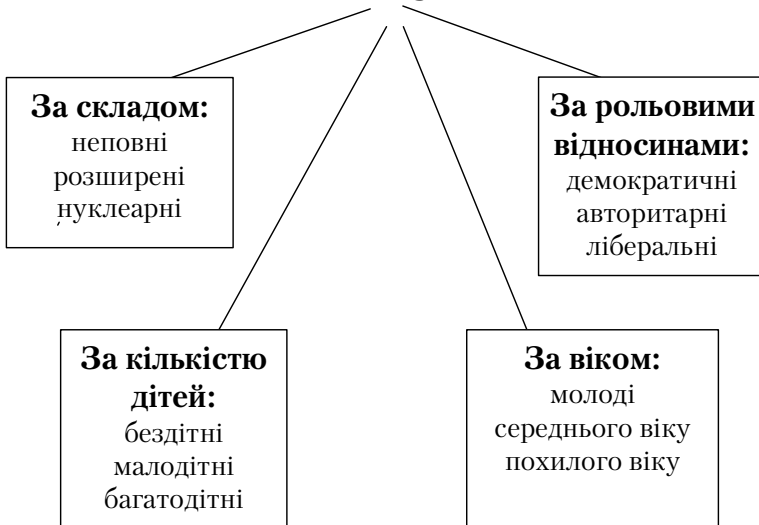
**РОЗДАВАЛЬНИЙ МАТЕРІАЛ ЗА КУРСОМ
«СОЦІОЛОГІЯ»**

СОЦІОЛОГІЯ СІМ'Ї ТА ШЛЮБУ

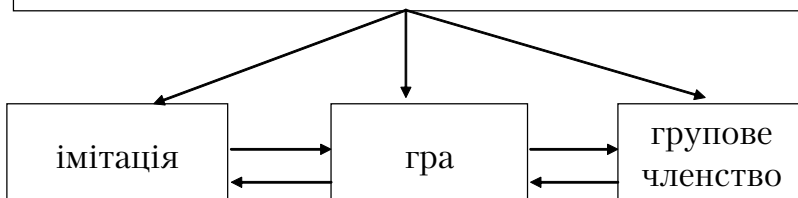
СІМ'Я

ТИПИ СІМЕЙ

Соціалізація особистості в мікросоціології

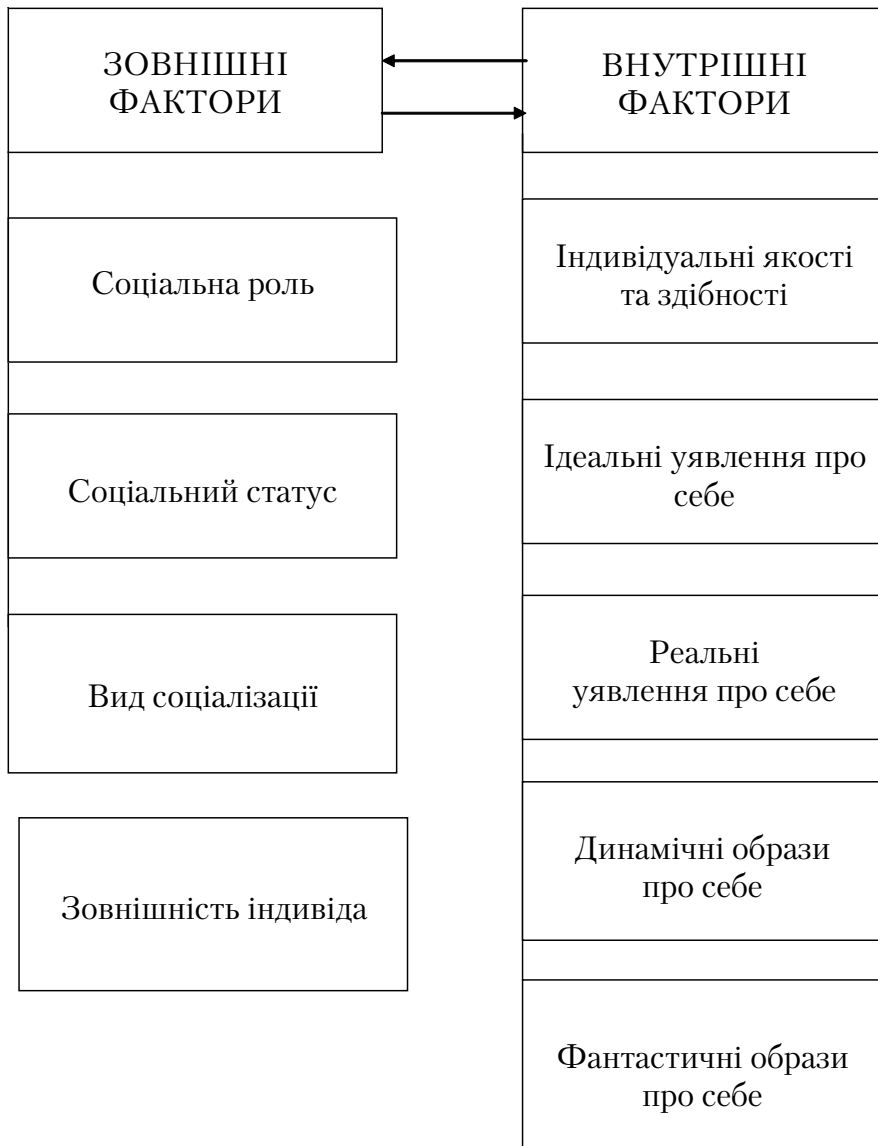
ТИПОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТЕЙ У СОЦІОЛОГІЇ

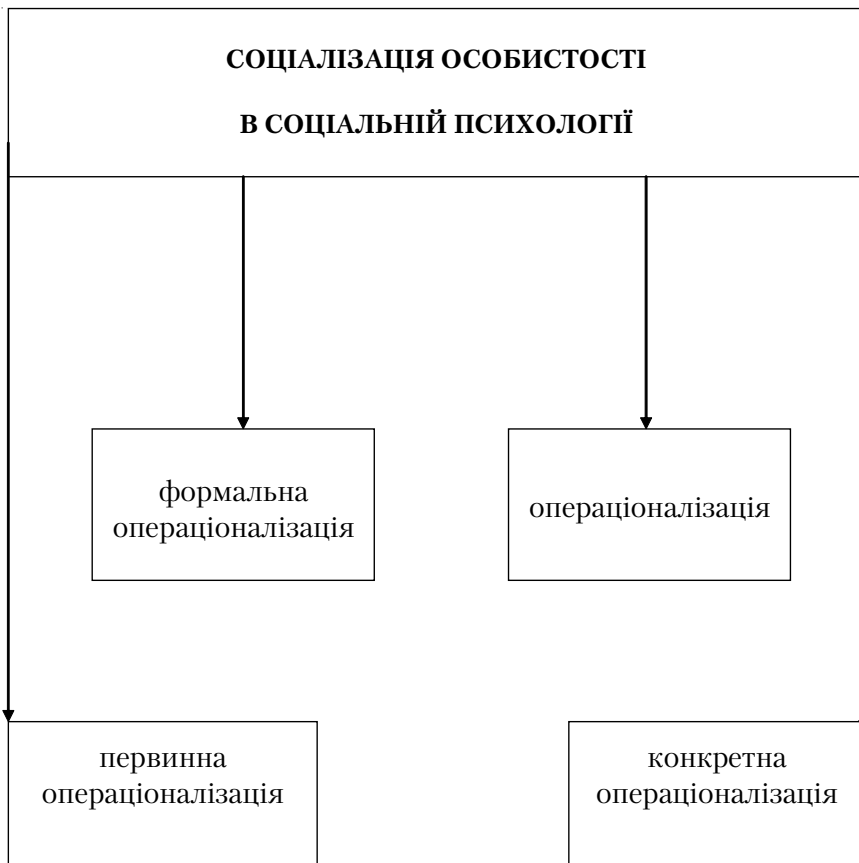

**МОДЕЛІ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ
У СУСПІЛЬСТВІ І КУЛЬТУРІ**

МОДЕЛІ АДАПТАЦІЇ	ЦІЛІ СУСПІЛЬСТВА	ЗАСОБИ ДОСЯГНЕННЯ
КОНФОРМІЗМ	ПОЗИТИВНО	ПОЗИТИВНО
ІННОВАЦІЯ	ПОЗИТИВНО	НЕГАТИВНО
РИТУАЛІЗМ	НЕГАТИВНО	ПОЗИТИВНО
ЕСКЕЙПІЗМ	ІНДИФЕРЕНТНО	ІНДИФЕРЕНТНО
БУНТ (ЗАКОЛОТ)	НЕГАТИВНО	НЕГАТИВНО

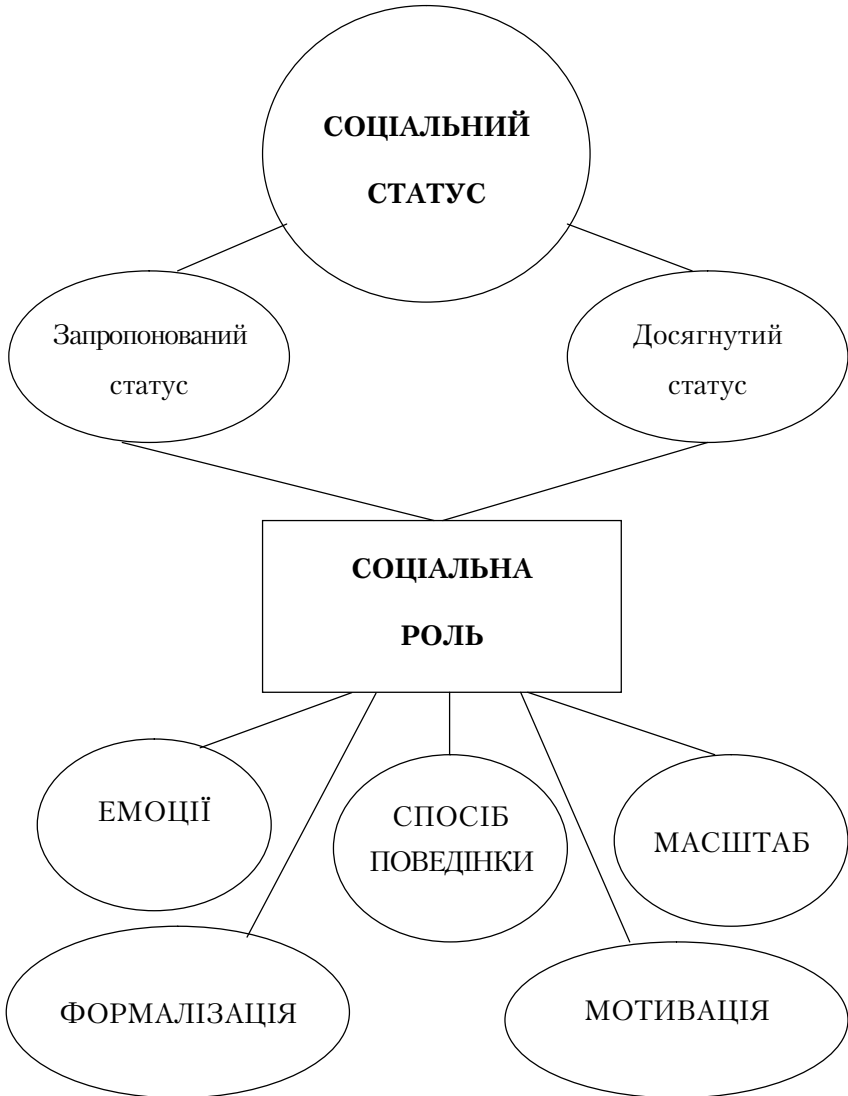
**ФАКТОРИ
СОЦІАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
ОСОБИСТОСТІ**

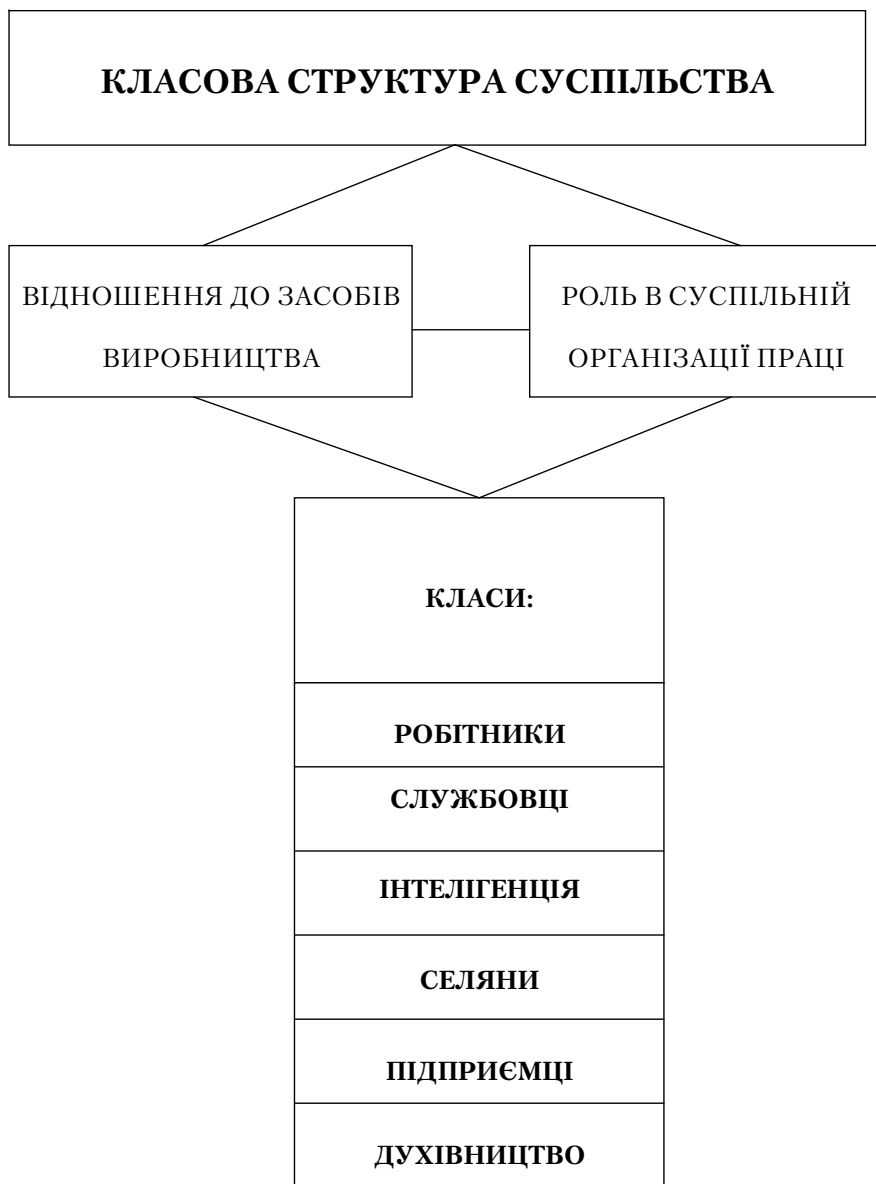

**ПОЛОЖЕННЯ ІНДИВІДА В СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ
СУСПІЛЬСТВА**

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЯК ПОКАЗНИК СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

$$\begin{aligned} \text{«ІНДЕКС РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ»} &= \\ &= \frac{\sum (A + B + C)}{3} \end{aligned}$$

А) ОЧІКУВАНА ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ

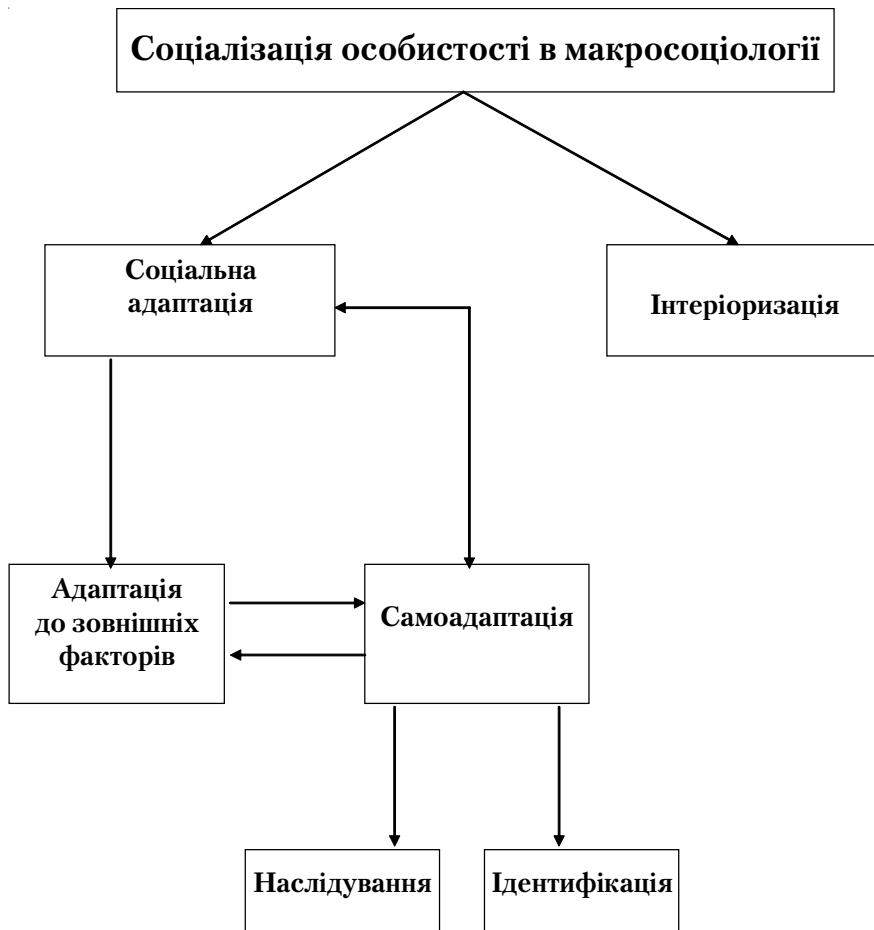
В) РІВЕНЬ ОСВІТИ

С) РЕАЛЬНИЙ ДУШОВИЙ ВВП

2004 РІК

УКРАЇНА	ГРЕЦІЯ
А – 0,708	А – 0,876
Б – 0,886	Б – 0,885
С – 0,471	С – 0,60
ІРЛП = 0,688	ІРЛП = 0,960

1998 РІК – ІРЛП: **ІЗРАЇЛЬ** – 22 МІСЦЕ У СВІТІ
ПОЛЬЩА – 51 МІСЦЕ У СВІТІ
РОСІЯ – 52 МІСЦЕ У СВІТІ
УКРАЇНА – 104 МІСЦЕ У СВІТІ

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Євгенія Валеріївна Болотіна

Віталій Борисович Мішура

СОЦІОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Керівник видавничих проектів *Б. А. Сладкевич*

Друкується в авторській редакції

Комп'ютерна верстка *Є. А. Ткаченко*

Дизайн обкладинки *Б. В. Борисов*

Підписано до друку 04.12.2006. Формат 60х84 1/16.

Друк офсетний. Гарнітура PetersburgC.

Умовн. друк. арк. 8.

Видавництво “Центр учбової літератури”

вул. Електриків, 23

м. Київ, 04176

тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63

8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

e-mail: office@uabook.com

сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006